Dr. JONAS YČAS.

SIMONO GRUNAU

XVI amžiaus kronisto reikalu

AUKA
J. J. BACHUNAS
SODUS, -:- MICH.

(Atspauzdinta iš „ŠVIETIMO DARBO“ Nr. 3—6. 1922 m.)

Kaunas. 1922 m.

Printed in
Lithuania

Dr. JONAS YČAS.

SIMONO GRUNAU

XVI amžiaus kronisto reikalu

(Atspauzdinta iš „ŠVIETIMO DARBAS“ Nr. 3—6. 1922 m.)

Kaunas. 1922 m.

Įvados žodis.

Lietuvių tautos sąmonė, atgimusi ir gyvybės instinkto vedama, tuojau įsmeigė akis į savo praeities senų seniausius laikus; mūsų visuomenė persiėmusi romantišku įsitikinimu, kad tautos būdas ir siela yra amžinai pastovus dalykas, griebėsi žiląją senovę apie tai kvosti: norima pažinti tą tikrąją Lietuvą, kurios ypatybės ir savitumas buvo amžių dulkių apneštas ir iki šiol kaip ir neaiškus pasidaręs. Mūsų istorijos rašytojai, daugiausiai profesija gydytojai, steigėsi, tarsi kastuvus į rankas pagriebę, tas amžių dulkes nuo Lietuvos tikrojo vaizdo nukasti; sekant švedus, suomius ir kk., buvo tyrinėjama proistorė, archaiologija ir folkloras ir, sekant Šafariku ir kitais, daugiausia čekais, buvo bandoma senųjų tautų rašiniuose surasti lietuvių seniausia gyvenamoji vieta ir sąstata, sprendžiant iš užsilikusių žodžių ir tautelių vardų.

Mūsų inteligentija buvo sužadinta ir, besirausdama tuose stabmeldybės laikuose, buvo gerokai palinkusi, kaip ir į pagoniją, nes, pasiryžus surasti tikrąją Lietuvą, norėjo kuo mažiausiai reikalo turėti su tomis žievėmis, kurios iš svetimų sulčių apie Lietuvos liemenį buvo susidarę, kai mūsų tauta apsikrikštijo, nuo savo senosios tikybos atsižadėjus.

Iki šiol sintezės srityj nedaug tesuspėta padaryti, bet jau nebeliko niekam abejonės, kad tik mes galime ir privalome Lietuvos praeitį, taip kaip ji išrodė, gyvais ir teisingais vaizdais atgaivinti.

Maža bėdos, kad iki šiol mes patys istorijos negaminame ir svetimtaučiams buvo tas darbas tekęs: tai ir lenkų Dlugošius turėjo pamato tuo pačiu skųstis, būtent kad seniau svetimi, ypač vokiečiai lenkų istoriją terašę; taip pat ir Zeissberg'as, lenkų istoriografijos tyrinėtojas, teisingai pastebėjo, kad lenkų istorija, beveik vokiečių mokslinčių darbo rezultatas ir kad patiems lenkams ji beveik visai senais laikais kaip ir nerūpėjusi (žiūr. jo prakalbos pradžią).

Įvados žodis.

Lietuvių tautos sąmonė, atgimusi ir gyvybės instinkto vedama, tuojau įsmeigė akis į savo praeities senų seniausius laikus; mūsų visuomenė persiėmusi romantišku įsitikinimu, kad tautos būdas ir siela yra amžinai pastovus dalykas, griebėsi žiląją senovę apie tai kvosti: norima pažinti tą tikrąją Lietuvą, kurios ypatybės ir savitumas buvo amžių dulkių apneštas ir iki šiol kaip ir neaiškus pasidaręs. Mūsų istorijos rašytojai, daugiausiai profesija gydytojai, steigėsi, tarsi kastuvus į rankas pagriebę, tas amžių dulkes nuo Lietuvos tikrojo vaizdo nukasti; sekant švedus, suomius ir kk., buvo tyrinėjama proistorė, archaiologija ir folkloras ir, sekant Šafariku ir kitais, daugiausia čekais, buvo bandoma senųjų tautų rašiniuose surasti lietuvių seniausia gyvenamoji vieta ir sąstata, sprendžiant iš užsilikusių žodžių ir tautelių vardų.

Mūsų inteligentija buvo sužadinta ir, besirausdama tuose stabmeldybės laikuose, buvo gerokai palinkusi, kaip ir į pagoniją, nes, pasiryžus surasti tikrąją Lietuvą, norėjo kuo mažiausiai reikalo turėti su tomis žievėmis, kurios iš svetimų sulčių apie Lietuvos liemenį buvo susidarę, kai mūsų tauta apsikrikštijo, nuo savo senosios tikybos atsižadėjus.

Iki šiol sintezės srityj nedaug tesuspėta padaryti, bet jau nebeliko niekam abejonės, kad tik mes galime ir privalome Lietuvos praeitį, taip kaip ji išrodė, gyvais ir teisingais vaizdais atgaivinti.

Maža bėdos, kad iki šiol mes patys istorijos negaminome ir svetimtaučiams buvo tas darbas tekęs: tai ir lenkų Dlugošius turėjo pamato tuo pačiu skųstis, būtent kad seniau svetimi, ypač vokiečiai lenkų istoriją terašę; taip pat ir Zeissberg'as, lenkų istoriografijos tyrinėtojas, teisingai pastebėjo, kad lenkų istorija, beveik vokiečių mokslinčių darbo rezultatas ir kad patiems lenkams ji beveik visai senais laikais kaip ir nerūpėjusi (žiūr. jo prakalbos pradžią).

Nestoka mums energijos ir entuziazmo, medžiagą renkant: argi apie tai neliudija mūsų Mokslo Draugijos, Dr. Basanavičius vedami rinkiniai, archyvas ir knygynai, mūsų archaiologų uolus ir sėkmingas darbavimasis, taip pat sparčiai eina folkloro studijos, taip svarbios senųjų laikų atvaizdavimui; naujiesiems gi laikams irgi netruks tinkamos medžiagos, net jau įsikūrė paskirti tam reikalui leidiniai kaip „Mūsų Senovė", „Mūsų Žinynas" ir kk. O darbininkų, kurie mokėtų, net ir prie sunkiausių gyvenamųjų sąlygų, surinktąją medžiagą sėkmingai suvartoti, irgi mums netrūko ir netruks, ypač pradėjus veikti mūsų Universitui.

Didžiausi trūkumai vis delto tebėra, taip vadinamų, istorijos padedamųjų mokslų srityj ir pirmiausiai jaučiama didelė stoka istoriografijos apžvalgos ir metodologijos: verčiamės tuo tarpu darbais svetimų autorių, su kuriais mums neretai del įvairių ir tai visai rimtų priežasčių būna stačiai neparanku, jei ne nepakeliui į mūsų praeitį eiti. Paimsime, nors ir istorijos šaltinių klausimą, tuo tarpu vien vokiečius savo galvoje turėdami. Vokiečių mokslinčių nusistatymas dažnai keitėsi, kad ir del viduramžio šaltinių ir aktų įvertinimo; buvo pavyzdžiui laikas, kada beveik visi raštai Hamburgo Brėmų arkidiecezijos netikri, stačiai falsifikacija išrodė, o dabar jau ir tame dalyke išsižadama grynai negatyvio nusistatymo ir, pratarus Peitz'ui arba viduramžio žinovui Brackmann'ui savo rimtą žodį, tie dokumentai grįžta istorijos aktyvan (Brackmann Albert. Papsturkunden des Nordens, Nord und Mittel-Deutschlands. Nachrichten der K. Ges. der Wiss. zu Göttingen. 1904. 10; arba GGA. 1911. 50 to paties straipsnis, kur apkalbėtas Gurschmann).

Dabar jau labai atsargiai apseinama su šaltiniais ir senų laikų dokumentais; jie jau ramesniu ūpu kvočiami ir reikalui esant, ne ištisai, ne kaipo vienetas, en bloc, bet išskirstant juos į įvairias sudėtines dalis ir atskirai, dalimis, autentiškumo ir ištikimumo žvilgsniu kvočiami. Būtų klaida, jei mes, pasitikėdami anų laikų aštria ir destruktyve kritika, kurio nors šaltinio klausimą išspręstą palaikytume, jei jis prie kitų metodų, jau kitoms pažiūroms kritikoje vyraujant, iš naujo nebuvo tų pačių vokiečių peržiūrėtas.

Dar vienas pavyzdys: istorikui Rankei istoriografijoje kaip ir įsiviešpatavus, buvo Vokiečiuose, sekant jį, kokį laiką nusistatyta prieš kronikas, kaipo grynai atpasakojamus veikalus, ir norėta laikytis daugiau autentiškų atvaizduojamo laiko raštų. Aišku, kad tų laikų veikalai, kur buvo kalbama apie svarbius ir mums šaltinius, negali au-

torito pobūdžio turėti ir mums reikia iš naujo jų liečiami klausimai ištirti.

Mes, palyginus su kitomis tautomis, esame beturčiai šaltinių gausybės žvilgsniu, per tai tokie palyginus turtuoliai, kaip vokiečiai, gali ir nebranginti tokių veikalų, kur žinios daugiausiai pasikartoja iš kitur arba, jei jų versmė nesusekta, kritikams išrodo prasimanytomis; jie gali praktiškai su tokiais šaltiniais visai be ceremonijų apsieiti ir juos beveik lauk išmesti, o mes, turėdami reikalą su tuo pat šaltiniu, turime, mums apie senovę žinių stokojant, kitaip, jei jame yra apie Lietuvos praeitį kas nors plačiau sakoma pasielgti: būtent, kaip anoji Evangelijos našlė, pametusi savo skatikėlį, ir mes taip pat turime rūpestingai tarp to šaltinio pelų senovės grūdo ieškoti; tik, visokiais metodais tą šaltinį kvočiant, reikia mums visokių priemonių ir įrankių imtis: lyg kaip žemės ūkyje: kai reikia, imamas į rankas sietas, arba koštuvas vartotojams, ar jau didelis arpas paleidžiamas, kad atskirtų nuo pelų tikrąjį grūdą.

Antraip vertus, svetimtaučiai, kad ir turėtų noro į mūsų praeities tikrenybę įsigilinti, negalėtų nemokėdami mūsų kalbos tai gerai atlikti, o kągi besakyti apie tuos, kurie į mūsų senovę gilinasi savo tautos dalykus sekdami (žiūr. Liubavskio prakalba apie rusų senovės pažinimą, per Lietuvos valstybės istoriją); turint gi reikalo su kitos, nerusų kilmės svetimtaučiais, visuomet reikia atsiminti, kad jie ėjo ir, deja, tebeeina į mūsų istoriją jau iš anksto, a priori prieš ją nusistatę, savo tėvų ir protėvių tradicija visad skeptiškai į mūsų senovę žiūrėti palinkę.

Taigi atspara ir atsargumai mums reikalinga: mes privalome turėti daugiau savarankiškumo ir savistovumo; neapsisprendę ir neatgavę nepriklausomybės istorijos srityj mes taip ir nesurasime savo tikros praeities ir jos vaizdas liks, kaip ir iki šiol, dulsvas, į rūkus panašus, be gyvybės ir beveik nerealus; per tai reikia, įvairius metodus vartojant, apgyvendinti tuos tyrlaukius ir tuštumas, kas padaryti svetimiems rašytojams labai ir rūpėti nerūpėjo. Kai kur tektų mums eiti net E. Renano keliais (Fueter, 595), keliant iš kapų numirėlius ir senovę gaivinant, jei tik mums netrūktų tos Renano vaidentuvės ir intuicijos.

Dabar del kronisto Grunau'o keletas žodžių.

Grunau iki šiol buvo mums beveik paslėptas; retas mūsų istorijos mylėtojų žinojo daugiau apie jį, negu jo vardą ir kai kuriuos gana griežtus apie jo kroniką išsitarimus; pav. M. Salčius jo visai net neįdėjo mūsų istorijos šaltinių sąraše, kai Stryjkovskis, Grunau pasekėjas ir skolytojas, ten

sau vietą vis delto rado („Paskaita iš Lietuvos istorijos". Tėvynės mylėtojų Dr. leidinys Nr. 27., 1918 m., pusl. 24). Tuo tarpu gi visiems istorijos mylėtojams ir rašytojams turėtų būti žinotina, kad niekas kitas, o tik Grunau paskleidė ir krivių krivaičių, ir jų Romovės vaizdus ir apibūdinimus; taip pat jis suredagavo daug legendų iš mūsų praeities, pav. apie Brutenį ir Vaidevutį; tas pats G. mokėjo ir šiaip daug įvairenybių apie senovės stabmeldystę atpasakoti. Jis taip pat aiškiai jau XVI a. buvo pareiškęs apie artimą senprūsių su lietuviais giminystę, kada dar „Starožytna Polska" M. Balinskio ir T. Lipinskio (Varšuvos 1886 m. laidos IV, 813) tam netikėdama, kategoriškai apie senprūsius tvirtina: „Lud ten mówił językiem polskim!"

Del įvairių įvairiausių priežasčių yra svarbu išaiškinti tą Grunau'o kroniką, kurią svetimi rašytojai, o jais sekdami ir mūsų „senovės tyrinėtojai" laiko, kaip ir iš apyvartos išmestą, pasiremdami vien Toeppen'o 1853 metų netobūlu rašiniu, apie kurį jo panegiristas, jo biografas K. Lohmeyer'is taip buvo priverstas išsireikšti: Toeppen'as del to reikalo apsiėmęs atlikti darbą, kuris ano laiko sąlygomis, ypač tam, kuris nebuvo tokiam plačiam darbui visiškai ir išimtinai atsidėjęs, nebuvę galima tobūlai atlikti... Vėliau suradęs savo kritikai draugų ir pasiskirstęs su jais atskiromis dalimis darbą, jis pats priėjęs prie kitų negu pirma išvadų ir to nesidrovėjęs viešai prisipažinti... Jo mokslo pirmutinis vaikas (Erstlingsarbeit), buvęs paskui (kalbama apie THi) jo paties nemažiau, kaip ir kitų, pralenktas ir ištaisytas.

Deja, tai buvo atlikta del kitų istorijos šaltinių, perskubotai spręstų jo tame THi veikale, o prie Grunau problemos taip ir neteko jam, dar po to su virš 50 metų išgyvenusiam, iš naujo grįžti: taip ir pasiliko jo netobūlas darbas toje dalyje, kuri paliečia G. kroniką, neperžiūrėtas ir ištisus 70 metų nei jo paties nei kitų, tas mums itin svarbus klausimas visiškai aiškiai nenušviestas.

Mainėsi istorijos metodai. Galima sakyti, per tuos 70 m. net naujai išsivystė istorijos mokslai, bet prie G. problemos nebuvo grįžta ir iki šiol buvo tenkinamasi, kaip vėliau pamatysime, ne visomis Toeppeno apie G. nuomonėmis, bet jų vien negatyvės dalies kartojimu ir paaštrinimu.

Todel be naujo klausimo ištyrimo ir tai turint jau dabar daug naujai sutvarkytos medžiagos ir tarp kito rinkinius SrP ir SrW, taip pat ir neseniai atspausdintą G. kroniką, negalime sau tikrai kad ir į tokius klausimus atsakyti: iš ko ir kokiais tikslais ir būdais susidarė ta monumentalė XVI amžiaus kronika, kaip išsivystė jos autoriaus

nuomonė apie senprūsių praeitį ir tikybą, kas ten yra vien jo paties spėjama ir net iškraipoma, kokie tam visam buvo motyvai, kaip ir kiek galėjo jis savo knygoms išnaudoti žmonių gyvų padavimų ir tt.

Į tuos ir panašius del G. kronikos klausimus turime būtinai susilaukti pagrįsto atsakymo, bet tai bus ateityje, o tuo tarpu pasitenkinsime gal, mes vien pakėlę iš naujo G. problemą, susipažinę su tuo autorium ir jo knygomis ir, kiek leidžia klausimo literatūra ir vieta, įsigilinę į visai, mums rodosi, nebergždžią klausimą, kaip buvo amžių bėgyje žiūrėta į G. raštus ir kokios reikšmės tie raštai turėjo istorijos rašytojų ir mėgėjų akyse.

Čia jau iš anksto galime visus perspėti, kad mūsų kalbamajai kronikai kuo griežčiausiai galima pritaikinti senovės išsireiškimas: „habent suo fata libelli", nes labai smarkiai, kaip vėliau matysime, įvairavo ir kito tame dalyke pažiūros, tai G. iki padangių iškeliant, tai jį su purvais maišant.

Ordeno istoriografija iki Grunau'o.

300 m. veikė Vokiečių Ordenas prūsų krašte iki Grunau, daug per tą laiką didelio darbo atlikta, per tą laikotarpį atsitikimai ištisomis kirbinėmis augo ir vystėsi; iš pasisekimų ir nelaimių buvo nupintas Ordeno valstybės vainikas, ir vis delto tokia garsi valstybė buvo ganėtinai atvaizduota tų laikų literatūroje.

Rodosi, Ordeno darbai ir jo veikėjų nuopelnai turėjo labiau, negu tas iš tikro yra, istoriografijoje atspindėti; ypač mažai apšviestas 13 amžius, pirmas Ordeno gyvavimo aisčių žemėje šimtmetis: apie jį neliko betarpiškų žinių, to paties amžiaus žmonių užrašytų, ir jo istorija buvo tik vėlesniais laikais pagaminta.

O kaip tik tada ėjo didžiausis triukšmas Prūsų žemėje, į rytus nuo Vyslos, visas tos šalies gyvenimas buvo laužomas ir iš pagrindų naujai tvarkomas. Amžinas karas, nenuilstamas darbas, neišpasakytos, bet galų gale pergalėtos sunkenybės, Ordeno paties ir jo priešų didvyriai ir jų žygiai nesužadino kurio nors žmogaus imtis plunksnos ir surašyti savo laiko istoriją. Paskiausiems žmonėms išrodė tai visai nesuprantama ir kaltė už tai buvo net Ordenui metama: tos žinios esą buvę, bet, kaipo Ordenui nenaudingos, esą jo surankiotos ir sudegintos; taip sako ir kronistas Grunau,

Bet ar nekalta buvo tuo ano amžiaus nerimastis, ar iš tikro buvo tarp žvangančių šarvų ramiam literatūros darbui vieta? Ir pasirodys, kad ir šiuo atsitikimu galima pritaikinti

sena patarlė: inter arma silent musae, nes visą 13 amžių iš tikro Prūsuose buvo labai neramu.

Antraip vertus: kas galėjo rašyti tą istoriją; juk ne patys Ordeno kariai; jiems buvo užtektinai darbo karo ir šiaip administracijos srityje, ir nei vienas jų negalėjo nuo to darbo atsitraukti į nuošalį istorijos rašymui, jei ir būtų galėjęs tam tinkamą gabumą rasti, kas sulyg tų laikų irgi beveik netikėtina.

Vėl kiti Ordeno nariai, jo dvasiškija, vadinamieji „Ordenspriester", labiau negu ricieriai tam darbui tiko: jie buvo labiau apsišvietę, bet neskaitlingi ir per tai turėjo užtektinai tiesioginio darbo, tikybos organizaciją stiprindami, o gal ir, kaipo drausmingi nariai, nedrįso rašyti, be savo vyriausybės paraginimo, o vyriausybei galėjo tai ir į galvą neateiti, ji ir be to visokių rūpesčių turėjo.

Ordeno gi pavaldiniams istorija tada visai nerūpėjo: prūsai buvo bemoksliai, o atėjūnai kolonistai buvo vien fizinio darbo žmonės: pirkliai, amatninkai, žemdirbiai, bet ne mokslinčiai. Taip todel ir atsitiko, kad 13 amžiuje Ordeno veikimas savo rašytojo tučtuojau ir nesurado, tuo tarpu kitas vokiečių ordenas, Rygoje įsikūręs, jau buvo radęs savo kronistą, būtent Henriką Latvį.

Tik 14-m š. parūpo prūsų Ordenui istorija ir tai utilitariniu žvilgsniu, kaipo geras įrankis savo užkariautas pozicijas galutinai sustiprinti ir ypač save nuo apkaltinimų ir priekaištų apsiginti. Labai grėsė jam tada iš lenkų pavojus, nes mozūrų kunigaikščiai iš vien su kitais lenkais laukė visuomet progos Ordeno teises užkariautose žemėse panaikinti, anuliuoti savo teisių išrodymais. Lietuvos suvienyta valstybė irgi pradėjo Europos politikoje tuo laiku aktyviai dalyvauti ir per Rygos dvasiškiją teisioginai su Roma susisiekusi, visokiais įmanomais būdais steigdamosi krikščionių pasauliui įrodyti, kad Ordenas visai nereikalingas kaipo krikštytojas, ir visai neteisėtas prūsų šalies valdytojas.

Vienu žodžiu, tam tikros palitikos aplinkybės vertė Ordeną irgi rašyti istoriją, nuosavią ir lyg oficialinę, kurioje turėjo tilpti visa, kas Ordenui naudinga ir reikalinga buvo.

1326 m. pagamino tokį veikalą Petras Dusburgietis, pirmas Ordeno istorijos rašytojas kronistas. Jis, kaipo Ordenui priklausąs dvasininkas, pilnas drausmės ir nuolankumo, įduoda savo rankraštį Ordeno viršininkui ir prašo jo kroniką gerai peržiūrėti, ir kur reikia pataisyti, kad Ordeno interesai nuo jo galimų apsirikimų ir jo darbo netobulumo nenukentėtų.

Kiek buvo kronika taisoma, mes nežinome, bet, matomai, darbas aukštoms Ordeno sferoms patiko ir buvo norimas jis į aikštę iškelti.

Labiausiai rūpėjo Ordenui jo viengenčiai, ir per tai, vokiečių plačiajai visuomenei, lotynų kalbos mažokai mokant, Ordenas paveda kitam savo kunigui, Mikalojui Jerošiniečiui, tą kroniką į vokiečių kalbą išversti. Jau tas darbas buvo baigiamas, kai netikėtai vieno nelaimingo atsitikimo buvo visai sunaikintas; tada Ordeno meistras Altenburg ragina Mikalojų iš naujo to paties darbo imties ir jį greičiau užbaigti; buvo Ordeno suprasta, kad tai naujas ginklas, įrankis kraštui galutinai įsigyti ir nuo svetimų pasikėsinimų apginti.

Dusburgo kronika, kaipo karų istorija, yra Ordeno darbų išaukštinimas, jo „šventos" kovos su vietos pagonimis atpasakojimas.

Kronistui atrodo prūsai velnio vaikais ir, kaipo tokie, privalė arba Ordenui gera valia pasiduoti ir krikščionimis likti, arba nuo krikščionių kardo žūti; jie, anot Dusburgo, neturėjo jokios teisės Ordenui priešintis; jiems nederėjo kilnūs jausmai, narsumas, laisvė ir kk.; kronistui, kaip ir visam viduramžiui, jie yra nesimpatingi ir net pasibiaurėtini.

Užtat Ordeno veikimas yra šviesus ir Dievo palaimintas darbas; Dievo malonė ir galybė visuomet Ordenui padėjusi, nes jis kovojo su netikėliais, tai yra Dievo nevidonais.

„Geradezu abstossend aber ist," sako pilnas temperamento Toeppen'as: „der dumfe Aberglaube... und die Lieblosigkeit, zu welcher sein starrer hierarchischer Dogmatismus ihn hie und da fortreisst." (Sr P I. 9)

Jo laikais ėjo didžiausi ginčai su lenkais del Kulmo žemės; todel Dusburgo kronikoje vengiama viso to, kas galėtų Ordenui šioje byloje kenkti. Rašytojas tyčiomis rašo neteisingą datą, kalbėdamas apie Kulmo padovanojimą Ordenui: tai atsitikę, apie 1226 m., o be abejo, (žiūr. Hirsch Sr P. I, 659) jis turėjo savo rankose tą dokumentą ir žinojo, kad jis 1230 m. parašytas.

Nežiūrint to, Dusburgas kitais atvejais, kur Ordeno interesai leido, prisilaiko teisybės ir yra geras istorijos šaltinis. Visi paskesnieji rašytojai ištisus 200 m., tai yra iki reformacijos laikų, seka jį.

Taip vadinamos senesnės Olivos kronikos (SrP. I, 669—726) autorius, bus truputį jaunesnis už Dusburgą buvęs; jis naudojasi tais pat šaltiniais, kur ir Dusburgas, net retkarčiais geriau už anąjį, be to, yra daug naujos

medžiagos surinkęs Pamarelių — Dancigo istorijai, bet aprašydamas Ordeno darbus seka paskui Dusburgą (Hirsch, SrP. I, 658).

Taip pat Dusburgo keliais, o kai kur ir ta pačia vaga eina ir paskesnieji kiti kronistai, kaip Samlando kanauninkas, Vigandas Marburgietis (SrP. II, 453—662), Jonas Pusilgietis (SrP. III, 257—316), vadinamasis Zamehlio kronikos autorius (THi 42) ir kiti; jie ne tik visi atsižvelgia į Dusburgo nuomonę, bet ir pakartoja, žinoma, šiek tiek pakeitę, jo žinias.

XV štm., Žalgirio, Torno ir kitų Ordeno nelaimių gadynėje, prūsų istoriografija darosi dar labiau subjektyvė, šališka.

Šis amžius, tai prūsų istoriografijos pražydimas, nors vien Ordeno rašytojai joje viešpatauja. Paimkime nors „Vienos sąjungos istoriją" (SrP. IV, 75—211); jos autorius irgi Ordeno reikalus uoliausiai gina ir aprašo vien Ordeno laimėjimus, visai, pavyzdžiui, nutylėdamas apie tai, kad sąjungiečiai karo pradžioje buvo beveik visas Ordeno tvirtoves užkariavę ir užėmę.

Tokioje pakraipoje rašė visi kronistai, istorikai, iki Ordenas sekularizavosi ir Prūsuose; išnyko Ordeno reikalai ir siekiai buvo rašliavoje visuomet palaikomi ir beveik nebuvo galima prieš jį prasitarti. Drausmingo Prūsų Ordeno istorija prasidėjusi, kaip matome, oficialiu Dusburgo veikalu, turėjo taip pat oficialiai vadinamosiomis „didmeisterių kronikomis" užsibaigti. Jų yra dvi: senesnioji ir jaunesnioji.

Pirmoji (SrP III, 540—637) buvo paskutinio didmeistrio laiku, tai yra XVI amž. pirmame ketvirtyje „olandų ir vokiečių kalbomis parašyta ir labai prasiplatinusi: beveik kiekviename knygyne, tiek Prūsijoje, tiek Livonijoje, buvo keli jos ekzempliorіai, taip pat surasta ji Haagoje, Stokholme ir kitur.

Jos autorius Ordeną labai gerbia ir, aprašydamas senesnius laikus, seka beveik visame kame paskui Dusburgą, įtraukdamas ir šiek tiek svetimos literatūros apie prūsus (kaip štai autorius: Diodorus Sabellicus, Annius Viterbiensis ir Aeneas Sylvius).

Rašytojas naudojosi Ordeno oficialiais dokumentais ir visai oficiališkai kai kuriuos įvykius nušviečia; atpasakojant vadinamąjį 13-metį karą, paliktas visai raštinės stilius, nes, matomai, ten padėtos oficialių dokomentų visai neapdirbtos žinios, kurios užsilaikė oficialiame kokio nors Ordeno valdininko pranešime.

Visur ten jausti partyvingumas ir aiški tendencija. Ten nerasime tikros Prūsų krašto istorijos, nes, kaip sako

Toeppen'as (THi. 75, 80. 87) daugelis faktų per apsileidimą, o kai kur ir tyčiomis buvę iškraipyti; geriau ir teisingiau nupasakota vien tolimos Livonijos istorija; bendrai imant, galima šią kroniką nevykusiu dirbiniu pavadinti.

Taip pat ir jaunesnioji didmeistrių kronika (SrP. V. 43—148), yra visai mažos vertės istorijos šaltinis (žiūr. T. Hirscho nuomonę SrP. V. 41); o buvo laikas, kada ši kronika su jos dideliu rinkiniu Ordeno privilegijų atrodė geru veikalu; pats Voigtas labai pasitikėjo šiuo veikalu ir net rašė (Beiträge zur Kunde Preussens VII, 56, 3), kad joje įdėtos privilegijos, Ordeno iš papų ir imperatorių gautos, visai „teisingai ir tikrai" pakartotos; sulyginus gi jas su Štrelkes išleistu Berlyno Ordeno raštų tekstu, (Tabulae Ordenis Theutonici [Berol. 1869. 8.]), pasirodė, kad tai visai netiesa, ir rinkinio SrP redaktoriai šitos kronikos dalies visai nebeišspausdino, o ir pačią kroniką į savo rinkinį įdėjo irgi vien del to, kad mokslo žmonės vengtų jos kaipo istorijos šaltinio ateityje laikyti; jos vertė matoma vien tame, kad galima joje matyti, kaip Ordeno pasaulis XV šmt. pabaigoje žiūrėjęs ir įsivaizdavęs Ordeno žilą praeitį (Hirsch SrP. 41, 42). Tokios pat rūšies grynai partyvinio rašinio vertė yra „Historia brevis magistrorum", tarp 1497 ir 1512 parašyta, kurią Toeppen'as buvo visai klaidingai savo istoriografijoje (THi. 87—89) palaikęs jaunesniąja didmeisterių kronika. Jos autorius buvo Karaliaučiaus domo (vyriausios bažnyčios) dvasininkas ir didelis Ordeno šalininkas; jis nežino, kaip ir beplūsti Ordeno priešus. Pavyzdžiui, jis taip atsiliepia apie Ermlando vyskupą Lukošių Vatzelrod, kurs mėginęs lenkų karalių prikalbėti, kad jis iškeltų vokiečių Ordeną iš Prūsų į Podoliją kariauti su turkais ir totoriais: „Vellet deus, ut hic carneus diabolus, quod in dies a deo postulamus, e medio sublatus esset, ne si diutius viveret, plura mala adinveniret" (SrP. IV, 272).

Taip viešpatauja istoriografijoje Ordeno partija. Tą patį galima sakyti ir apie kronikas, kurios ligi mūsų nebeužsiliko; jos be abejo irgi Ordeno pusę palaikė; apie vieną tokį rašytoją, Henricus Caper, yra XVI amž. pažymėta, kad jis buvęs Ordeno narys, savo laiko istoriją rašęs ir miręs 1457 m. (THi. 55 ir SrP. IV,300). Tokia tai buvo istorija, kol Ordenas gyvavo visiškame savo stiprume.

Priešinga Ordenui istoriografija.

XV amžius, Ordeno nelaimių ir nepasisekimų pilnas, pagimdė ir priešingą Ordenui literatūrą. Pirmiausiai, Or-

deno žemių miestelėnai imasi plunksnos savo reikalams ginti; Prūsų žemės istorija buvo jų kitaip negu Ordenas norėtų, aiškinama ir atvaizduojama. Pradžią tokios literatūros negalima anksčiau kaip 1450 m. dokumentaliai parodyti (Hirsch. SrP. IV, 299), bet ji turėjo jau amžiaus pradžioje gimti.

Bent kiek vėlėliau priešinga Ordenui gimsta pakraipa taip pat ir Ermlando, nuo Ordeno mažai priklausomoje vyskupijoje. Jos steigėjas bene bus tas kanauninkas Plastvig, kurs buvo didžiai ant Ordeno užpykęs, kai 1455 m. buvo Ordeno kareivių kankintas; iš Ordeno nelaisvės paleistas, jis pakėlė savo kapitulos vardu prieš Ordeną didelę bylą, kuriai buvo priverstas ir istorijos savo reikalui tinkamų faktų prisirinkti (SrV. I,21). 1463 m. buvo jo įduotas papos legatui Jeronimui Krėtos arkivyskupui, raštas; ten, pasiremdamas faktais, jis savo vyskupo ir kapitulos vardu nurodo visas skriaudas, kurias Ordenas buvo Ermlando bažnyčiai per 100 metų padaręs.

Sekančiais 1464 metais Ermlandas sutrauke visai valstybinius ryšius su Ordenu ir pasidavė lenkų karaliui, kaipo naujam vyskupijos globėjui suzerenui. Tais pačiais metais vyskupas Povilas Legendorf (1458—1467) paveda tam pačiam Plastvigui pagaminti veikalą, kuris visai pateisintų ir pagrįstų Ermlando tokį žygį ir prieš Ordeną nusistatymą. Plastvigo kronika taigi yra grynai partinis rašinys, paremtas lenkų ir Ordeno rašytojų žiniomis (Woelky SrV. I,24,25). Ordeno neapykanta yra to veikalo idėja ir Plastvigo kronika darosi tarsi kaltinamuoju Ordenui aktu. Woelky taip gražiai Plastvigo nusistatymo keitimąsi aiškina: už jo prielankumą Ordenui, patyręs vien paniekinimą ir pašiepimą, buvęs į nelaisvę paimtas, visaip kankintas; visos sutartys su Ermlandu buvę Ordeno laužomos, vargas ir bėdos slėgę tėvynę; jis pats turėjęs svetur bėgti ir kelti įkyrią bylą prieš Ordeną; todel ir atsitikę, kad jis, pirmykštis Ordeno šalininkas, patyręs pats ant savęs Ordeno ištvirkimą, virto aršiausiu jo priešu.

Bet jo kronika esanti, pasak Woelky, labai brangi, nežiūrint savo didelio partingumo; ji esanti, labai reikalinga Prūsų istoriografijos lygsvarai; Ordeno pakraipai ten kietai įsiviešpatavus, labai esą įdomu iš Plastvigo raštų matyti, ką anuose laikuose Ordeno priešai manę apie jo veikimą.

Taip įleido šaknis į Prūsų istoriografiją ir priešinga Ordenui pakraipa, kuri išgyveno vokiečių literatūroje iki 19 amž. pradžios.

Jos talentingas epigonas bene bus A. v. Kotzebue, kurio veikalas („Preussens ältere Geschichte“) padarė daug žalos Ordenui savo pilna Ordeno neapykantos tendencija; Kocebū (taip tariama jo pavardė), o ne kas kitas praskynė takus ir įdėjo akis lietuvių seniesiems istorijos rašytojams, pavyzdžiui, Basanavičiui, Šliūpui ir kk.

Anuose XV amžiaus laikuose buvo tos pakraipos pradžia; tada buvo stropiai renkama medžiaga; Ermlande ir Vakarų Prūsų miestuose daroma tai slaptai, o jau surinktoji medžiaga buvo laikoma kietai užrakintose ir plačiajai publikai neprieinamose spintose (kaip buvo tai daroma Elbinge, žiūr. Toeppen'o „Elbinger Geschichtsschreiber“ lap. 1).

Bet seniesiems laikams medžiaga, lyg koks istorijos kanonas, buvo jau, kaip matėme, paties Ordeno sutvarkyta — nustatyta ir nedaug naujo tepasisekė Ordeno antagonistams apie žilą senovę surasti, per tai jiems teko senuosius laikus aprašant daugiausiai Ordeno rašiniais remtis, jų žinias, visaip dėliojant, savo tikslams sunaudoti. Taip tai ir buvo rašomi priešingi Ordenui veikalai; tiek jie, tiek ir kitos pakraipos kronikos išrodo mums ne tiek mokslo, kiek politinės literatūros ar beletristikos pobūdžio rašiniais; galime konstatuoti, kad abi pakraipos niekuo mokslo atžvilgiu viena kitos nepralenkė, nes abiems trūko objektyvės tiesos ieškojimo; vis delto Ordeno rašytojai, kaipo senesnių laikų žmonės, turės istorijai visuomet daugiau svarbos.

Bet viename dalyke turi musų akyse daugiau vertės ir Ordenui priešinga pakraipa. Kada ordeno šalininkams visai nerūpėjo prūsų gyvenimas ir prūsų senovė buvo jų kaip ir nutylima, tai jų priešams kaip tik lyg tyčiomis tas labiausiai ir parūpo, ypač humanistų pakraipai iš Italijos į Vokiečius atėjus. Tai buvo Aenejo Sylvijo (paskiausio papos Pijaus II) laikai. Tais laikais ir vokiečių inteligentijai irgi parūpo žiloji krašto senovė; žmonės, romantiškų jausmų pilni, laukė iš savo rašytojų mokslinčių kuo daugiausiai žinių apie seniausius atskirų kraštų laikus, ir kuris rašytojų tokios etnografiškai istoriškos medžiagos daugiau patiekdavo, tas ir būdavo gerbiamas, o jo veikalai skaitomi.

Prūsų istorijos srityje tada Ordeno istoriografija XVI amž. ir paskesniuose amžiuose pasidarė nepopulerė, nes apie Prūsijos senovę žinių jai beveik visai stigo, ir atbulai Ordenui priešingi rašytojai buvo labai aukštai skaitytojų akyse pakilę, nes kaip tik jie daug mokėjo papasakoti apie krašto senovę, jo gyventojų kilmę, papročius ir t. t. Tokios tai rūšies ir buvo mūsų kalbamasis vienuolio Simono Gru-

nau darbas, taip pragarsėjusi jo „Prūsų žemės kronika“ (Preussische Chronik); jo 24 knygos sudaro pirmutinę Prūsų krašto istoriją, nes prieš tai buvo vien ordeno istorija terašoma: todel Grunau veikalo reikšmė buvo aniems amžiams taip didelė, kad ištisus 300 metų visi istorijos rašytojai vertėsi jo žiniomis apie Prūsijos senovę, laikydami G. nemažoje pagarboje.

Per tai galima sakyti, kad tas prastas vienuolis bus nulėmęs per kelius amžius to krašto istoriją. Pažiūrėkime, kas jis toks buvo ir ką jis manė.

Žinios apie Grunau gyvenimą.

Grunau nesusilaukė savo biografo dar iki šiol. Toeppen'as (THi ir TMi) taip pat ir Perlbach'as (Allgemeine Deutsche Biographie B. X; 32, 34, Leipzig 1879) mėgino duoti žinių apie Grunau gyvenimą, bet jokių kitų šaltinių, kaip vien paties Grunau kronika, tam reikalui negalėjo surasti.

Deja, Lucas David'as ir Henneberger'is, XVI amžiaus rašytojai, nepaliko žinių apie Grunau, nors ir daug apie jį žinojo ir kuo daugiausiai jo veikalą sunaudojo; jie, be abejo, būtų galėję gerokai apie jo asmenį papasakoti.

Grunau ir pats apie save kalba, tarytum vengdamas kreipti skaitytojo dėmesį į savo asmenį, tarsi tyčiomis patamsėje laikydamas save ir savo šalininkus.

Vienoje tik vietoje (Gr. 1, 4) jis prasitarė lyg netyčiomis, jog jis esąs: „Bruder Simon Grunau von Tolkemitte ein monch predicatorum“. Tolkiemytis (pas Braunsbergą) bus jo gimtinė, o ne gyvenamoji vieta, nes sąraše domininkonų rezidencijų Prūsuose nerandame to žvejų miestelio. (Žiūr. vienuolynų sąrašą pas Roth). Tad reikia manyti, kad jis buvo artimiausiuose Dancigo arba Elbingo vienuolynuose. Jo jaunesnieji darbo draugai viršminėti David'as ir Henneberger'is pakartotinai sako Grunau gyvenus Danzige (LD 1, 99 ir VII, 191; Hnb L 85).

Grunau kronikos Karaliaučiaus archyvo rankraštyje yra pirmame lape Boltz'o paties ranka užrašas padarytas, kur sakoma, kad Henneberger'io žiniomis, G. buvęs jau 1502 Dancigo vienuolyne.

Elbingas tik vieną syk G. paties minimas: Elbingo vienuolyne 1499 m. jis esąs matęs vieną dalyką. Toeppen,as teisingai mano (THi 123), kad G. galėjęs tada dar ne vienuolis būti ir vėliau į Dancigo vienuolyną teįstojęs.

1520 m. jis buvo nukeliavęs į Romą su reikalais pas papą Leoną X, galima spręsti iš jo pasakojimo (Gr. 1, 50).

kaip jis savo tikslo pasiekęs, kažkokiam kardinolui Jonui gintaro daiktų padovanojęs. Kiek ilgai jis išbuvęs Romoje ir kokiais reikalais ten važinėjęs, jis nesiteikė mums papasakoti. Taip pat nutylimi ir labai ankšti jo santykiai su lenkais ir jų didžiausiais veikėjais. Viena lyg iš netyčių išeina į aikštę jo pažintis su lenkų karalium Zygmantu; Gr. III, 329 jo papasakota: „karalius, kurį aš pats asmeniškai aplankiau, pasirodė esąs Prūsų kraštui ne vien valdovas, bet greičiau tikras tėvas".

1537 m. jis jau nebebuvo gyvas, kaip viršminėtas Boltz'as tai gerai pastebėjo (žiūr. rankr. B 1 lap.), nes paskutinis Ermlando Vyskupas jam žinomas M. Ferber'is, kurs 1537 m. mirė, ir G. kronika nebežino jo įpėdinio.

Bet 1530 m. jis dar gyveno, nes dar žino Zygmantą Augustą, kaipo karalių, o jis buvo, kai tik tais metais šalia savo tėvo karaliumi pasodintas (Gr I, 29.).

Apie jo mokslą ir palinkimus nedaug tegalima pasakyti ir tai vien jo knygomis pasiremiant. Lotynų kalbą, taip pat prūsų, o gal ir lenkų jis šiek tiek bus mokėjęs. Jis domėjosi istorija, geografija, etnografija, statistika ir ekonomijos klausimais,

Teologijos ir filosofijos ne perdaug jis bus mokėjęs; jo pasaulėžvalga išrodo ne perdaug išdirbta; greičiau tai — prastas vienuolis, kurs savo pažiūromis atatinka liaudžiai, kurios tarpe jis ir gyveno, savo pažadus pildydamas. Liaudyje jis buvo savo žmogumi; jos rūpesčiai ir vargai jam buvo visuomet suprantami ir jie randa atbalsį jo knygose; taip pat su didžiausiu pasigėrėjimu ir be jokių abejonių ten kartojami prasčiokų prietarai ir visokie liaudies anektodai, kad ir pavyzdžiui, kaip vienuolis padėjo žmonių prispirtas, it kokia višta, kiaušinį, arba kaip nelabasis žmones, net aukštus dvasininkus, į pagundą įvesdavęs ir t. p.

Keista mums tai atrodo, bet tokie buvo jau laikai, kada dar, pav., nebuvo įvykusios Tridento susirinkimo reformos; G. nei kiek nebuvo, kaip pamatysime, tamsesnis už kitus anų laikų domininkonus.

Grunau kaipo domininkonas.

Neatsitiktinas tai dalykas, kad kaip tik domininkonas rašo prieš Prūsų Ordeną, kai šisai užvylė visą katalikų pasaulį, protestantų tikybą priėmęs. Kas, jei ne domininkonas, turėjo į tai pirmiausiai reaguoti ir visą vokiečių Ordeno istoriją už tai į atsakomybę traukti, o lenkus, kaipo tikrus katalikus, visa širdžia užjausti. Čia pažymėtina, kad Grunau kronika buvo skubotai redaguojama

ir užbaigiama 1526 m., tai yra tuojau pirmais metais po tam, kai vokiečių Ordenas Prūsuose katalikų tikybą pametė.

1517 m., kai buvo pakeltas Liuterio bruzdėjimas prieš indulgencijas, domininkono Tetzelio platinamas, irgi Grunau darbui reikšmingas; paskiau pamatysime, kad tas vienuolis kaip tik tada ėmėsi stropiai savo darbo, būdamas kažkokių jo neįvardytų, bet minimų asmenų literatūra aprūpintas ir darbą dirbti paskatintas.

Grunau asmenyje mes susitinkame su visa domininkonų bendruomene, su jos specialiniais uždaviniais, siekiais ir pasaulėžvalga.

Kad Grunau nenutolsta nuo liaudies ir atvaizduoja savo knygose jos mintis, pažiūras ir gyvenimą, tai argi ne Švento Domininko tai idėjos įsikūnijimas, kuri buvo įdėta pagrindu į visą Ordeno darbavimąsi; taip pat Ordeno buvo uždavinys mokslu užsiimti ir, tarp kitko, atskirų kraštų istorija, kuri buvo ir bus visiems amžiams taip įdomi pasiskaityti.

Grunau palinkimas svetimas kalbas išmokti, pavyzdžiui, surašyti savo veikale prūsų kalbos žodynėlį arba „Tėve Mūsų“ bene bus irgi domininkonų, kaipo pamokslininkų ir misionorių, būdo apsireiškimas.

Vienu žodžiu, pirmoji prūsų krašto istorija, domininkono Grunau rašyta, yra visai suprantamas domininkonų, kaipo pamokslininkų ir bažnyčios gynėjų, mėginimas sudaryti tam tikras nusistatymas del vokiečių Ordeno nuo tikybos atpuolimo: katalikų visuomenė turėjo pirmiausiai iš domininkonų susilaukti atsakymo, kas, kodel ir kaip atsitiko prūsų Ordeno žemėje; pagrindu tam liko visa prūsų krašto istorija.

Tiesa ,Vokietijos inteligentų tarpe domininkonai buvo ne peraukštai gerbiami tuo Reuchlino, Erasmo, Melanchtono ir k. k. humanistų metu; jie buvo net publicistikoje kaipo tamsumo vadai (viri obscuri) pašiepiami ir viešuose disputuose, kaip Reuchlino ginče su Kelno domininkonais, del žydų literatūros nekartą pergalėti. Bet liaudis ir bažnyčios tikinčiųjų masės buvo visuomet su domininkonais. Per tai be reikalo užsipuola Grunau kritikai prastą vienuolį Simoną (žiūr. Perlbacho prakalba Gr. I): tamsumas bus laiko žymė, o ne atskiro domininkono yda. Grunau kaip ir visi ano laiko žmonės buvo ne su humanistais, o su tamsuoliais. Tegu domininkono kronika pilna vaidenimų, burtų, velnių, raganių ir t. t., bet, kaip matysime, ir protestantai, be abejo, nebuvo šiame dalyke tolyn paėję, jei Karaliaučiaus mokslinčius ir protestantų kunigas Henebergeris 50 metų už Grunau jaunesnis nei kiek neabejoja teisingumu

Grunau stebuklingų pasakų ir tvarko jas Dievo įsakymu, kaipo medžiagą liuteronų kunigams nedėldienio pamokslams; ir tai, pasižymėkime sau, buvo spausdinama jau veikiant Karaliaučiaus universitui, ir tai pačių Grunau priešininkų liuteronų daroma. To pavyzdžio užtenka rodymui, kad Grunau kritikai nevertėtų kaltinti už tamsumą vien dominikonus ir jų kronistą, kuriuo, be abejo, buvo mūsų Grunau. Su laiku, peržiūrėjus iš naujo jo kronikos vertę, teks kritikams suminkštinti ir kitus kaltinimus ir užsipuolimus ant kalbomojo rašytojo.

Čia reikia iš anksto nurodyti, kad naujausiame ir, sakysime, tobūliausiame veikale, kuriame nagrinėjama istoriografija (turiu galvoje Fueterio veikalą), XVI amžiaus istoriografijos vaizdas Vokietijoje visai paaiskina G. ydas, trūkumus ir net keistus metodus: visų taip buvo Vokietijoje istorija rašoma, nei kiek nemokslingiau, kaip G. tai darė. Bet apie tai pasakysime savo laiku. O dabar paliesime domininkonų santykius su Ordenu.

Domininkonų santykiai su Vokiečių Ordenu.

Domininkonų Ordenas savo esmėje buvo visuomet uolus krikščionybės platintojas, bet siekė to kitokiais, negu Vokiečių Ordenas metodais; taikos misija, atvertimas žmonių žodžiu ir karšto maldingumo pavyzdžiu, susidraugaujant su naujakrikščiais ir atsivertėliais, tai buvo tikriausis domininkonų kelias. O Vokiečių Ordenas ėjo kraujo, prievartos keliu, platindamas Prūsuose krikščionybę, ir jo valstybėje kaip ir nebuvo vietos domininkonų misijai. Tie vienuoliai pasitraukė tuojau į tikrosios Lietuvos plotus, ir ten mokėjo lietuvių kunigaikščiuose gerus jausmus apie bažnyčią ir krikščionis sužadinti ir juose, pradedant nuo Mindaugo, tikrą paramą savo misijai Lietuvoje rasti. Jie buvo tikri Kristaus mokslo skelbėjai ir lietuvių kunigaikščius tuojau įtikino, kad jie ne tik nedraugai Vokiečių Ordeno, bet jam ir jo politikai aiškiai priešingi; todel nieko stebėtina, kad stabmeldžių kunigaikščiai (Gediminas) patys stato vienuoliams bažnyčias, priartina juos prie savo kiemo, įsileidžia į savo kancelariją ir naudojasi jų pagalba užsienių reikaluose, kur daugiausiai tenka varyti akciją prieš Vokiečių Ordeną. Taigi jie, su pranciškonais susitarę, artina Europos klerą su mūsų kunigaikščiais, jie rašo papai ir Europos žmonėms Gedimino ir kitų Lietuvos valdytojų laiškus, rodydami tikrą sėkmingos Lietuvių kristianizacijos kelią; taigi jie kėlė Europoje audras prieš Vokiečių Ordeno žiaurumus ir net aiškino pasauliui, kaip Ordeno politika

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETO
BIBLIOTEKA
Inv. Nr.

tikrajai misijai esanti kenksminga. Toliau ... gana keistoka Rygos arkivyskupo ir miestelėnų sąjunga su Lietuvos pagonimis Vytenio arba Gedimino laiku, tai tų pačių vienuolių darbas, o gal ir jungimas Lietuvos su Lenkija Jogailos Vytauto laikais, dėliai pykčio ant Vokiečių Ordeno, bus ne be tų vienuolių pagalbos apsiėjęs.

Užtaigi, kai 1525 m. Prūsų Ordenas atsižadėjo katalikų bažnyčios ir kaip ir pasitikrino domininkonų vismetinis prieš jį nusistatymas, visai nestebėtina, kad domininkonas Grunau ėmėsi Prūsų istoriją sekti ir Vokiečių Ordeno klaidas ir nedorybes nurodinėti. Visas karštis domininkonams jų ginčuose su kitais (pavyzdžiui, su pranciškonais 1462 m. apie Kristaus kraujo garbinimą arba su jezavitais klausimu apie Dievo malonę) priprastas, apsireiškė ir šiame atsitikime. Grunau plūsta atskalūnus ir Vokiečių Ordeną, kur tik randa progos; sekdamas Ordeno darbus, jis visur steigėsi nurodyti, kad prūsams krikštyti reikėjo kitų metodų; pavyzdžiui I, 190 jis aprašo domininkonų misijos pasisekimus, kai Ordeno ricieriai klausę bažnyčios nurodymų ir „buvo meilus ir malonus netikėliams prūsams"; arba vėl I, 196 pagirtas gan polemikos būdu mistras H. Balk už taikų būdą: „jis nenorėjo nieko varu versti į krikštą, bet leido vienuoliams tikybą aiškinti, ir štai, daug prūsų apsikrikštijo". Kronistas renka žinias apie praeitį, skaito visokias, ypač lenkų kronikas ir vis nori atrasti priežasčių, kodel „das schone land von Preussen verdirbet und alle tage abenimpt in seinem handel" (Gr 1,5); taip domininkonas lieka ir istorijoje pamokslininku ir moralistu, smerkdamas, kur gali, vokiečių ricierių darbus. Jis daugelyje vietų ir demogogija užsiima, liaudį nuo Ordeno prispaudimo gindamas ir krašto ekonomišką skurdą visur pabrėždamas: karštis iš tiesų domininkono!

Pilnas tokio tikybinio karščio ir tada, kai kaltina tiek mirusį didmeistrį Kniprodę (Gr. 1,350) del jo negerbimo dvasiškių ir žiauraus apsiėjimo su jais, tiek ir dar gyvą Tideman'ą Gies'ę kanauninką ir būsimąjį Kulmo, o paskui ir Ermlando vyskupą, už pataikavimą liuteronams del baimės nustoti pelningos parapijos (Gr 1,367): kai jis buvo liuteronų baidomas, kad nustosiąs Dancige Petro ir Povilo parapijos, jei neleisiąs Luterio mokslo toje bažnyčioje skelbti. Jis iš tikro, anot kronikos žodžių, liuteronams nusileidęs... „so war er ein pfennigsack und sagte es yn zeu, sie sollten ym sein Opfer geben, votiven gönnen und seelbe gengnis lossen volgen, so wolt ers thun, —.. Sunder er steigk auf den predigsstuell ym ostertage und sagte selber, wie Lutter recht were ym seynen sachen. Er wolt

yn ein mitpfarher lossen... ym solten sy volgen... und also wart disse pfarre Lutterisch von ym."

Jis, kaipo tikras domininkonas — inkvizitorius, atidžiai seka ir savo tikrojo vyskupo, viršminėto M. Ferberio, darbus ir kai kada, ypač už pataikavimą Liuterio šalininkams, bara.

Mes toliau pamatysime, kad jo toks įsikarščiavimas atatinka jo sferų ūpui ir todel jis aukštai gerbiamas ir paskui; būtent Ermlando istorikai ir katalikų rašytojai, pavyzdžiui, kardinolas Hozius arba Ermlando vyskupas Martynas Kromeris išaukština iki padangių jo kronikos vertę. Ne tik patys jie G. žinias savo tikslams sunaudoja, bet ir kitiems jas skaityti pataria (žiūr. LD II,10 ir Pistorius II,530). Per tai visa bažnyčia turėjo laiminti G. darbus, nevien Domininkonų ordenas, kurio tradicijai pilniausiai G. knygos atatiko.

Dar Žalgirio mūšio laikais, tai yra 100 m. prieš Grunau, visi domininkonų konventai Prūsuose stojo prieš Vokiečių Ordeną (žiūr. Karaliaučiaus 1918 m. disertaciją W. Roth „Die Dominikaner und Franciskaner im Deutsch Ordensland Preussen bis zum Jahre 1466", 67). Kai į Kulmo miestą atėjo Ordeno kariuomenė, tai domininkonai prikalbinę miestelėnus vokiečių neįsileisti; kai kariuomenė miestelėnus įveikusi, tai sukilimo kaltininkai, vienuoliai, turėję iš miesto bėgti. Todel nestebėtina, jei ir G. simpatizuoja Vokiečių Ordenui, savo kroniką rašydamas. Bet ir iš kitur ėjo į jo veikalus tos O. neapykantos bangos, ir kita, ne vien dominkonų, tradicija vertė mūsų kronistą atvirai prieš vokiečius stoti.

Ermlando rašytojų įtaka.

Jo vyskupijos, Ermlando krašto tradicija to irgi reikalavo; Tolkemite beaugdamas, tos vyskupijos klero įtakoje, jos mokyklose besimokydamas, prisigėrė užtektinai Vokiečių Ordeno neapykantos, nes, kaip jau minėta buvo, apie XV amžiaus pusę Ermlando dvasiškija, Jono Plastvigo vedama, iš geros valios pasidavė lenkams, sutraukė ryšius su Vokiečių Ordenu. Iki 1455 m. buvo Ermlande kitas ūpas (Sr. V. I, 15), bet kai Ordeno kariuomenė užėmė tais metais Allenstein'ą ir Plastvyg'ą, kaipo vyskupo vietininką, išlupė ir į kalėjimą įmetė, kai jis nepanorėjo, o gal ir negalėjo jos vadui duoti dviejų bačkų pinigų ir 16.000 guldenų, jo neva del vyskupo paslėptų, tai dalykai staiga atsimainė ir Ermlandas nuo Ordeno atkrito.

To Plastvig'o ir kitų Ermlando rašytojų raštus Grunau sunaudojo savo kronikai, dažnai net žodis į žodį jų tekstą pakartodamas; pavyzdžiu, iš Plastvigo kronikos paimta ištisa legenda, kaip mistras Kniprode, pats savo ranka norėjęs nudurti Ermlando vyskupą (Gr 1,350).

Grunau ir lenkai.

Be valstybinio ryšio su Lenkija, didžiausios svarbos mūsų Grunau buvo lenkų ištikimumas bažnyčiai ir jų griežtas elgimasis su protestantais vakarų Prūsuose. Dar pridurkime Vokiečių Ordeno neapykantą ir nesistebėsime, kad G. ištikimas Lenkijos gerbėjas. Jau kronikos pradžioje garbino jis lenkų karalių, kaipo prigimtą prūsų valdovą, ir kreipėsi į jo vyskupus ir vaivadas, barstydamas jiems daug pagyrimų ir siūlydamas savo nuolankią tarnybą (Gr. 1, 4). Lenkų karalius be galo dažnai kronikoje minimas. Grunau jaučia save Lenkijos valdiniu, nors ir neretai piktinasi, kaip tikras vokietis, lenkiška netvarka ir nevykusiu ūkiu. Savo kronikoje jis stengiasi pateisinti atsiskyrimą Vakarų Prūsų nuo Ordeno, kas Vokiečiuose buvo visuomet smerkiama (Gr. 1, 18). Yra kronikoje vietų, kur G. tikru vokiečiu atrodo, ar tai, pavyzdžiu, kad norėtų (Gr. 1, 23) Ordenui laimėjimo kare su lenkais, arba kur kažkokiu būdu ir kažkodel padėjo du vokiečiu Zygmantą Luksenburgietį, Marijos vyrą, ir Vilhelmą, Raguzos kunigaikštį, Jadvygos sužieduotinį į Lenkijos karalių sąrašą (Gr. 1, 29). Galima per tai gauti įspūdžio, kad jam rūpėjo ne tik lenkų gyrimas, kiek savo krašto žmonių nuo priekaišto apgynimas, kai jis gynė lenkų teisingumą Prūsų žemes valdyti.

Tiek tebūnie pasakyta apie politišką į lenkus mūsų rašytojo palinkimą, kursai, be abejo, ir vertė jį lenkų literatūrą sekti.

Lenkų gi istoriografija su savo ultra patriotiška tendencija buvo į vokiečių literatūrą Grunau įtraukta. Jo veikale jaučiama didžiausio lenkų patrioto rašytojo Dlugošiaus ir kitų mums nežinomų lenkų įtaka; iš ten G. gavo irgi nemaža žinių apie prūsus ir jų santykius su lenkais. Grunau buvo, mūsų manymų, tiesiai apkrautas lenkų dokumentais ir raštais, kai aprašinėjo lenkų santykius su Ordenu. Pavyzdžiui, vienoje vietoje net jaučiamas XV amžiaus polemikos del Žalgirio mūšio atgarsis, kur pabrėžiama, kad Jogaila stojo į tą mūšį, kaipo ricierius, ne iš pasalų, bet, „mit einem offentlichen angesagten streitte" (Gr. 1, 22).

Taip gina net ir praeityje lenkų karaliaus garbę ir interesus mūsų rušytojas.

Kada buvo rašoma kronika.

Iš autoriaus žodžių (Gr. I, 5) sprendžiant, kronika buvo jo viso gyvenimo darbas: kiekvieną dieną, sakosi, jis dirbdavęs tą darbą. Vienoje vietoje (Gr. I, 676) užsiliko pasakymas „heute", kalbant apie 1510 m., kas turėtų reikšti, kad ši teksto vieta buvo jau tada parašyta. Jei jis iki savo gyvenimo galo kroniką, kaip matėme, rašė, tai būtų jo nemažiau 20 m. tam darbui atsidėta.

Kaip jo darbas ėjo ir kokiomis dalimis išsivystė, negalima tikrai pasakyti; Toeppen'as mano, kad nuo 1515 m. jis dugiau dirbęs ir net atskirą dienyną rašęs. XX traktatas, rodosi, po tų laikų buvo parašytas. Jame yra žinių iš 1515 m. (Gr. II, 433), 1516 (Gr. II, 437), 1517 (Gr. II, 455, 457) ir dar paskesnių metų.

1517 m. buvo gauta, kaip jis patsai prisipažįsta (Gr. I, 7), daug reikalingų kronikos rašymui knygų; bet tie „geri ponai", kurie tas knygas jam davė, liko neišvardyti; tuos ponus žinodami, mes būtumėm galėję daug daugiau suprasti apie Grunau ir jo darbą.

Apie dabartinį XXIV traktatą galima manyti, kad jis jau 1516 m, rašytas (Grunau žodžiai III, 284). Tai kaip ir atsakymas į klausimą, pastatytą vieno vyro (tur būti paties Grunau), kas kaltas krašto sunykime. Tatai atsitikę 1519 m. (Gr. III, 281), per tai galima nukelti į 1519 m. to traktato pasirodymą ir pirmą kronikos redagavimą.

Visa kronika ištisai buvo redaguojama 1521 m., nes tie metai visur žymimi ir lydimi tokiais žodeliais, kaip: „nun", „heute" ir tt. (THi 124).

Seniausis kronikos rankraštis išlaikė savo pirmame lape aiškią žymę, kad 1526 m. kronika galutiniai suredaguota, nes į tai nurodo šie žodžiai pačiame kronikos pavadinime: „anno 1526 Amen, Amen". Tais, kaip jau sakėme, pirmais liuteronų įsigalėjimo Prūsuose metais buvo labai skubotai kronika baigiama. Skubotumo vaizdą parodo paties autoriaus šie žodžiai (Gr. I, 1):

„Und is dis auch mit bringet, wie zu zeiten grob Deutsch gesatzt ist und zu zeiten zu vil und zu zeiten zu wenig der worter und der Buchstaben, so ist dis die sache, wen die exemplaris etlich Lateinisch, etliche Deutsch woren, in welchen meine gedancken worde, mit welchen ich is vorsehen habe, damit ich is unvorstendig grob, zu kortz und su lang, zu vil und zu wenig gesatzt habe, ein iglicher leser aber mag es im eben machen. Auch die vohrheit der historien bleibe, ich hab esio so hin corrigiret im übersehen."

Vėl sprendžiant iš turinio santraukos (Gr. I, 9—11), taip vadinamame summariume, galima matyti, kad veikalas tais metais susidarė ne iš 24, bet 22 traktatų ir dabartinis XXIV ėjo kaipo XXII; per tai yra ne be pagrindo manyti, kad visas tekstas vėliau, gal apie 1529 m. susidarė, nes dabartiniame XXIV traktate yra priedų, 1529 m. rašytų. Taigi kronika keliais atvejais redaguota. Bet nežiūrint viršminėtų kelių redakcijų, kronika vis delto nesusilaukė galutino suredagavimo, nes dabartinis tekstas vienoje vietoje, ir tai turinio apžvalgoje, taip pat ir autoriaus prakalboje dviejų paskutinių traktatų visai dar nežino.

Kronikos rankraščiai.

Geriausis ir seniausis kronikos rankraštis yra Karaliaučiuje, taigi G. tikybinių priešų, rankose; ir jei sąžiningi Karaliaučiaus mokslinčiai nebūtų to rankraščio nuo pražuvimo apsaugoję, tai būtų mums dingęs šis neiškraipytas kronikos tekstas.

Grunau rankraščių klausimą turėjo Perlbach'as ištirti, kaip Bezzenberger'is 1874 m. GGA, 1227 rašė; bet tokio veikalo nususpėjo jis pagaminti, todel paskutiniam rašytojui, su Grunau rankraščiais susidūrusiam teko šiuo klausimu spėlioti, lyg K. rankraštis 18 amžiaus pradžioje rašytas (Trt. XXVI), kas pasirodo visai neteisinga, jei klausimą, kaip reikiant, ištirtų paleografiškai.

Iš senesniųjų apie Grunau rankraščius rašė J. Vollbrecht'as (Erlaeutertes Preussen II, 375—422); jis buvo Vallenrodo bibliotekos knygyninkas ir, kaip nusako Boltz'o užrašas, net esąs padaręs vieną kronikos nuorašą ir įžangoje to ekzemplioriaus jis bandė išspręsti tą rankraščių klausimą.

Paskutinis žodis šiuo rankraščio klausimu iki šiol prigulėjo A. Bezzenbergeriui (GGA, 1874, 1. 1226), jam recenzuojant Nesselmanno „Thesaurus linguae prussicae". Jo tai nuomonė iki šiol buvo vyraujanti ir ją pakartoja Trautmann'as.

D. Braun'as sąraše savo knygų ir rankraščių, jo surinktų 1723 m. išleistame Kelne, rašo žinąs Prūsų žemėje 5 Grunau kronikos nuorašus. Bet mes žinome tik vieną tokį rankraštį, kurs visą Grunau tekstą būtų užlaikęs; tai yra mūsų K. rankraštis; jis yra Karaliaučiaus valstybės ir universito knygyne Karaliaučiuje, kaipo 1550 A, 1550 B ir 1550 C.

1550 A. neturi pavadinimo (titulo) lapo ir prieš jo tekstą stovi, kaip mums išrodo, rūpestingojo bibliotekoriaus Grabeno ranka vokiečių kalba pažymėta: „Das ist 1. Band: Simonis Grunovii, Tolkemitani, Ordinis Praedicat Monachi".

Ir šalimais dar literatūra nurodoma: „Vid. Hartknochii Dissert. de rebus Prussicis pag. 8“.

Šita rankraščio dalis, matomai, iš trijų ekzempliorių, visai atskirų rankraščių susidarė; Vollbrecht'as sako, kad garsusis Hartknoch'as šio rankraščio nematęs ir visai nežinojęs: jis esąs bibliotekoriaus Graben'o iš makulatūros ir išmestų rašinių surankiotas. Bet, kadangi tebelieka lapai 163a, 163b ir 163c, kuriuos Graben'as paliko neišmetęs, nors ir jų tekstas jau prieš tai buvo kito rankraščio atpasakotas, kap paties Grabeno ranka tai nurodoma, mes esame verčiami manyti, kad Vollbrecht'as apsiriko arba Graben'o buvo neteisingai informuotas: viršminėtas faktas bus bene išrodymas, kad dar prieš Graben'ą buvo rinkinys padarytas ir Graben'as turėjo su pabaigtu rinkyniu reikalą, ir vien pastabą apie nereikalingą teksto pasikartojimą parašė; ir iš tikro, jis būtų tuos lapus išmetęs, jei pats tą ekzempliorių iš kelių rankraščių būtų sudėliojęs; taigi jis turėjo prieš save jau svetimos rankos atliktą darbą.

Graben'o surašytame 1720 bibliotekos rankraščių kataloge (pusl. 6), kurs tebėra tarp rankraščių Karaliaučiaus knygyne, pažymėta, kad kronika jo laiku buvusi dar neaptaisyta ir nepilna, nes vien buvo iš pirmųjų 19 traktatų ir dar XXII traktato susidėjusi.

Kaip mums išrodo, kronistas L. David'as įrašė tame rankraštyje savo pastabų; sprendžiant iš jo raštų Karaliaučiaus slaptame archyve dar tebesančių jo paties ranka tai daryta buvo. Taigi rankraštis bus jau XVI amžiaus gale buvęs, o ne XVIII amžiuje, kaip iki šiol buvo manoma, rašytas.

Jis trijų rankų perrašytas ir dalosi į dvi dali, kurių kiekviena turi savo atskirą lapų numeraciją.

Pirmieji 9 traktatai yra dviejų rankų rašyti ant 169 lapų, kurių pirmieji 49 lapai ir paskutinieji 163—169 yra vienos rankos prirašyti, o kiti visi lapai 50-tas ir iki 163 kito perrašinėtojo darbas.

Ištyrus iš vien su prof. A. Brackmann'u, viduramžio paleografijos žinovu, prieita mūsų išvados, kad antroji ranka yra senesnė; ji be galo gražiai tekštą nurašė, o skyrių pavadinimus net raudonu rašalu parašė, atlikdama savo darbą tikru skoniu ir pamėgimu; to negalima visai apie pirmą perrašinėtoją pasakyti. Išrodo lyg paties Grunau arba jam artimo žmogaus bus tai tas gražusis darbas. Popierius, be vandeninių žymių, buvo pirmoje XVI amžiaus pusėje vartojamas, kas irgi mus į G. laikus nuveda.

Kitos teksto nuorašo sudėtinės dalys daro blogo įspūdžio, jos, matomai, skubotai ir nepergerai pagamintos — bet irgi XVI amžiuje, nes jų popierius irgi ano amžiaus, daugiau į jo pabaigą, buvo vartojamas; Briquet'o nuomone (žiūr. jo veikalą Nr. 337) jo ženklas dvigalvis aras su užrašu „plus oultre" Sassenbergo fabrikatas apie 1574 m. Kas tuos pirmuosius 49 ir paskutiniuosius 8 lapus rašė, mums irgi, rodosi, pasisekė susekti, sulyginus su mūsų rankraščių užsilikusia Karaliaučiaus slaptame archyve rašysena istoriko L. David'o raštininko; mums atrodo, kad tai rašė ta pati ranka. Taigi šio rankraščio — mišinio istorija mums išrodytų lyg ir aiški. Karaliaučiaus bibliotekoje buvo senas, labai gražiai ailiktas su raudonais straipsnių pavadinimais egzemplioriųs, buvo jis jau XVI amžiaus antroje pusėje, kada rašė savo kroniką L. David'as. Bet laiko bėgyje jis pristigo 49 lapų pradžioje ir 8 pabaigoje ir tie dingusieji lapai buvo vėliau pakeisti lapais to nuorašo, kurį buvo L. David'o raštininkas pagaminęs. Vollbrecht'o ir Grabeno laikuose, tai yra XVIII amžiaus pradžioje buvo jau Karaliaučiuje ir antra kronikos dalis. Apie ją kalbėdamas Vollbrecht'as (§ 8) pastebi, kad ten rankraščio pradžioje esąs IX traktatas visai netikras; ir iš tikro tai ne IX, o XXII pirmos redakcijos ir XXIV antros. Tos dalies tekstas baigiasi XIX tr. Iš viso numeruotų lapų jame 667; jie sužymėti iš eilės 1—667.

Tekstas labai blogas, nes jame daug iškraipymų ir klaidų. Tai pastebėjo Boltz'as, kai perrašė XVIII amžiaus gale šitą rankraštį ištisai ir paskui, kaip matyti iš jo rankraščio 1302 pusl. Karaliaučiaus valstybiniame archyve, labai išmetinėjo, kam be reikalo išrašęs iš tokio blogo rankraščio XXIV tr. quasi — IX traktato pavidale; mat, paskui buvo jis jau gavęs Braunsberg'o gerą ekzempliorių ir jo XXIV traktatą su mūsų quasi — IX sulyginęs. Per tai gaila, kad toks blogas pilnas klaidų tekstas yra kronikos dešimčiai traktatų (X—XIX) vienintėlis.

Kaip galėjo į vietą IX tr. apie prūsų vyskupystes XXIV patekti, visai lyg nesuprantama; ar nebuvo tai kaip ir kontrabanda arba cenzūros apgavimas: įdedant IX tr. pavadinimą, iškelti viešumon tokį traktatą, kurs savo laiku buvo aštrus, nes kalbėjo apie krašto sunykimą ir buvo savo esme ir turiniu daug svarbesnis, negu vyskupysčių istorija. Jis, kaip ir visi paskutinieji 5 traktatai (XX—XXIV), buvo to laiko žmonėms, ypač liuteronams, nepakenčiami del savo pamokslų ir savo grynai partinės publicistikos pobūdžio. Todel, gal, ir buvo aršiausiam iš jų XXIV kita skaitlinė duota, kad prūsų kunigaikščių cenzūra to nepaste-

bėtų. Ilgą laiką Prūsų rytuose buvo Grunau rankraščiuose vien XIX tr.; ten nebuvo žinomi XX—XXIV traktatai, kaip ir jų nežino ir K. rankraščio nuorašai kopijos, kurie buvo XVIII amžiuje pagaminti ir užsiliko iki šiol Dancigo ir Drezdeno knygynuose. Aname amžiuje buvo pilnas kronikos ekzempliorius jezavitų kolegijoje Braunsberge, bet iš ten nebuvo galima jis gauti, net ir pasiūlius 1000 florenų užstato (Vollbrecht 15).

Per tai penkių paskutiniųjų traktatų buvimas išrodė XVIII amžiui abejotinas dalykas kaip ir mytas, prasimanymas. Dabar ir tie 5 traktatai susirado Karaliaučiuje, bet atskiruose 2-juose aptaisuose, tarp rankraščių kaipo 1550 B ir C pažymėti; popierius turi žuvies vandeninę žymę ir pagal Briquet'o (jo Nr. 12.429) kilęs yr iš Karaliaučiaus fabrikų; jis buvo jau 1584 m. dirbamas. Rankraštis, be abejo, XVI amžiaus gale rašytas. Jis pavadintas taip: „Das andere Teil der Cronika und beschreibung aller lustigsten, nützlichsten und wahren Historien des namhaften landes zu Preussen und der Handelung und Geschichte des deutschen Ordens

Beschriben durch Simon Grunau
Munch zu Tolkemit."

Paskui kita ranka prirašė: „nachgeschrieben durch Thomam Kirsten Herrn Rahdtsverwandten." Bet yra žymu, kad tas prierašas labai mėginta rašalu tyčiomis užtepti, lyg norint rašytoją ir rankraščio savininkus nežinomais padaryti; vienas tomas susideda iš XX, XXI ir XXII traktatų, surašytų 487 lapuose. Sekantis tomas turi 276 lapų tos pačios rankos prirašytų ir daugelio visai nerašytų. Kada visi II tomo t. y. B. traktatai turi vienoje vietoje leistrus (registra) 444 b—487 l., tai šio III-jo t. y. C. tomo abu traktatai turi kiekvienas atskirus savo leistrus, būtent XXIII — 213 b iki 234 p ir XXIV — 271 b iki 274 a. Tas rodo mums, kad XXIV vėlėliau buvo į kroniką įterptas; užtat jis neturi savo numeracijos ir prikergiamas, kaip ir nedrąsiai prie kitų kaipo „folgender Traktat". Ir vėl, kaip matome, susidarė su tuo traktatu keista ir nevisai aiški istorija; jis gauna tokį pavadinimą „folgender Traktat saget von allen Ursachen des gemeinen vorderbens des landes zu Preussen, welche ursachen man heute mit augen im lande siehet und wird ihe langer, ihe erger".

Visas tomas yra taip pavadintas: „Das Dridte Teill der Cronika und Beschreibung der wahren Historien des

namhaften Landes zu Preussen und vom ende des Deutschen Ordens daselbst

Beschrieben durch Simon Grunau
Munch zu Tolkemit".

Yra ir čia prierašas apie tą patį Toma Kirsten'ą kaipo kronikos perrašinėtoją, bet jo niekas nemėgino išnaikinti; matomai, tas tomas nebuvo leidžiamas į viešumą, per tai ir nereikėjo jo savininko slėpti.

Tą patį III tomo publikai nerodymą patvirtina ir jo visai nesudėvėti aptaisai palyginant su antro tomo aptaisais. Be to, mums teko ten net smėlio, rašalo sausinimui pabarstyto, užtikti, kas irgi nurodo, kad tomas nebuvo vartojamas.

Nesunaudotuose kronikos tekstui lapuose yra užsilikę 1663, 1703, 1704 mm. annalų mėginimai iš Braunsbergo anų laikų gyvenimo. Tai, be abejo, to Kirsteno įpėdinių darbas.

Apie antrą ir trečią tomus galima sakyti, kad tai to Kirsteno darbas, apie kurį I. A. Lilienthal'is žino pranešti, kad jo anūkas Mykulas Kirstenas turėjęs dar 9 traktatus ir davęs Hartknochui skaityti.

Kaip pateko tie tomai į Karaliaučių šiek tiek mums paaiškėjo, kai Karaliaučius archyve susipažinome su Boltz'o rankaščiais (No. 33); jis perskaitęs Bačkos istoriją, ant greitųjų 1792 padarė pastabą, kad žinia, įdėta Bačkos įžangoje, lyg Grunau parašęs 22 traktatus, esanti neteisinga ir didžiuodamiesi sako: „ich besitze alle 24 Traktate abschriftlich und habe das Werk durch das Exemplar aus der hiesigen Königlichen Schlossbibliothek, so Professor Herrn Consistor.-Rath Bock, wie er es mir selbst gesaget, dahingeschenket worden, ergänzen können. Dieses Exemplar in 2 Tomis schreibet sich von Thomas Kirschstein, Rahdtsverwandten in Braunsberg her, welches H. Bock durch Vermittelung H. Commerzienrat Saturgus von den damaligen Jesuiten zu erhalten gewusst und ist eben dasselbe, so nach Erl. Br. 11 384 selbst Hartknoch bei dem nemlichen Michel Kirschstein, der damalen schon Bürgermeister gewesen, zu lesen Gelegenheit gehabt."

Taigi buvo iš jezavitų, be abejo, ne gera valia šie penki traktatai išgauti. Apie likusiąją Braunsbergo ekzemplioriaus dalį (traktatai I—XIX) tas pats Boltz'as savo užrašuose sako, kad ją pasiėmęs su savim Ermlando vyskupas Krasickis, kai važiavęs į Gnesną.

O kiti to amžiaus žmonės nieko tikra apie kronikos likimą pasakyti negali. Taip pavyzdžiui, Pisanskis (63)

sako, kad nebeesą jezavitų kolegijoje buvusio ten Braunsbergo ekzemplioriaus; o Bačko savo Prūsų istorijos prakalboje XIV p. sako: geriausis ekzemplioríus buvęs Braunsbergo jezavitų kolegijoje ir dabar esąs Heilsbergo vyskupo knygyne. Tiek paaiškėjo mums K. rankraščio istorija. Del kitų mums žinomų nuorašų Dresdene ir Dancige esančių lieka nedaug tepasakyti. Jie yra vien nuorašai, kaip ir minėtas Boltz'o 1783 ir 4 mm. padarytas.

Dancigo ekzemplioríus yra įdomesnis, nes jis yra nevisai K. rankraščio nuorašas. Jis yra Kasparo Henneberger'io XVI amžiuje padarytas taip pat su raudonais straipsnių pavadinimais, kaip ir K. rankraščio dalis. Popieriaus ženklai tos pat žuvys, kaip ir K. rankraščio II ir III tomų popieriaus. Dancigo miesto knygyno rankraščių kataloge, išspausdintame Dr. Otto Günther'io 1903 m. G. kronika figuruoja, kaipo manuskriptas 1281.

Dancigo ekzemplioriui trūksta paskutinių 5 traktatų ir kas stebėtina, tų traktatų nuo IV iki IX, apie kurių gražųjį su raudonais pavadinimais tekstą jau buvo mūsų kalbėta. Ar tas tik nereikštų, kad Henneberger'io laikuose buvo Karaliaučiuje pilnas, gražiai surašytas rankraštis su raudonais straipsnių pavadinimais, o paskui dalis jo pranyko.

Apie Dresdeno rankraštį buvo sekančios žinios mums P. von Medem'o maloniai iš Dresdeno atsiųstos. Ten esą 19 traktatų 556 lapuose surašytų. Tai bus viršminėto Davido Brauno nuorašas su daug pataisų ir perbrauktų vietų. Daugiau žinių randame knygoje: „Die Merkwürdigkeiten der Königl. Bibliothek zu Dresden von J. Ch. Goetze“ III, 505.

Bezzenberger'is (GGA 1228) kalba apie du Nesselmann'o vartotus kronikos nuorašus; jie vadinami raidėmis B ir C; B buvęs K. nuorašas, o C to dalinai paties K. kopija. Kai dar C tebėra, kaip Boltz'o nuorašas, Karaliaučiaus slaptame archyve, B. kažkur pasidėjo ir jo pėdsakų nepasisekė mums surasti.

Dar buvo XVIII amžiaus pradžioje K. Vallenrodo bibliotekoje kronikos nuorašas; apie jį Vollbrecht'as 14 savo straipsnio skyriuje sako: jis esąs įskaitomesnis, negu valstybės knygyno ekzemplioríus. Dar 1874 m. jis Bezzenberger'io GGA, 1229) minimas, nors ir sakoma, kad jam jau trūkstą 12 pirmų traktatų. Vallenrodo bibliotekoje dar XVII a. skaitęs Hartknoch'as ir paskutiniuosius Grunau traktatus, bet jau 50 metų po to tos bibliotekos vedėjas Vollbrecht'as neberanda savo knygyne tų traktatų ir Hartknocho žiniai jau netiki, nes kaipo sąžiningas žmogus negali leisti manyti, kad jo tvarkomoje bibliotekoje būtų galėję kada nors rankraščiai žūti. Bet, deja, ir kitų to-

kodekso dalių likimas irgi toks pat buvo, nes iki šiol ir pėdsakų jų ten nebeliko. Toeppen'as, tyrinėdamas kroniką, rankraščių klausimu neužsiima, ir nors ir kalba apie Karaliaučiaus miesto bibliotekos kodeksą neva iš Braunsbergo paeinantį, bet mūsų tai neitikina, nes pasirodo jo jis nematęs ir naudojęsis vien Boltz'o nuorašu, kaip teko mums įsitikinti, jo citatas su Boltz'o tekstu palyginus. Miesto bibliotekos kataloge, Dr. A. Seraphim'o pagamintame, to kronikos nuorašo nerandama, ten yra vien kronikų rinkinys, kaipo folio manuskriptas Nr. 24, iš 1582 m. paeinąs, Pažiūrėjus jį, tuojau matai, kad 1) tai L. Davido raštininko darbas ir 2) Grunau kronikos ištraukos, įdėtos tik gale to rinkinio.

Pisansk'is pasakoja, kad XVIII amžiuje Karaliaučiuje buvę daug nuorašų kronikos tiek knygynuose, tiek ir privačių žmonių rankose; ten pat ir buvo pastebėta (Pisanskis 63), kad paskutinius traktatus visą laiką turėję vien Braunsberge jezavitai ir tik nesenai jų nurašytas tekstas Karaliaučiuje atsiradęs. Bene bus tame dalyke, t. y. paskutinių traktatų nebuvimu Hohenzollernų kieta cenzūra kalta, nes mes žinome, kad jau pirmas Prūsų Hohenzollern'as, kunigaikštis Albrechtas, 1544 m. kovo mėnesyje uždraudė laisvą knygų prekybą ir įsakė savo valdininkams daboti, kad neleistos knygos nebūtų parduodamos (Pisanski 81). Nors ir tikrų žinių neturime, bet neabejojame, kad paskutiniai Grunau penki traktatai skiriami buvo prie tokių neleistinų Rytprūsiuose knygų, nes ten labai partingai ir tendencingai buvo nupasakoti Ordeno likvidacija ir Albrechto, virtusio Prūsų kunigaikščiu, viešpatavimas, tad jo valdiniai neturėjo tokių dalykų skaityti.

Kronikos spausdinimas.

Jau K. Schützas reikalavo XVI šimtmetyje spausdinti kroniką; XVIII amžiui rodėsi dar labiau reikalinga tokia spausdinta knyga, nes D. Braunas savo katalogo 247 l.), kreipėsi į knygų leidėjus juos drąsindamas, kad Grunau atspausdinimas jiems jokių nuostalių nepadarytų. Tuo pat laiku ir Vollbrechtas laikosi tokios pat nuomonės (skirsnis 30); kai jau Schützas reikalavo (THi VI), kad Grunau pirma L. Davido kronikos būtų spausdinama, Vollbrechto dar sustiprintas tas reikalavimas, nes, pasak jo, reikėtų Grunau pirma visų prūsų istorikų išleisti.

Bet dar poris šimtmečių praėjo; tik 1876 m. pasirodė pirmas kronikos tomas Dr. M. Perlbacho redakcijoje; jis buvo tam tikros

draugijos „prūsų istorijai tyrinėti" lėšomis išleistas; tame tome sutilpo 755 psl., pirmieji 14 traktatų.

1889, tai 13 metų praėjus, pasirodė ir II tomas to paties Perlbacho, R. Philippi ir Dr. P. Wagnero suredaguotas, 786 psl. traktatai XV — XXII. Pagaliau dar po 7 metų, tai yra 1896 m. Wagnero redakcijoje išėjo ir paskutinis kronikos (III tomas), kuriame 440 psl. išspausdinti XXIV ir XXIII traktatai su viso veikalo registru.

Taip ilgai buvo spausdinamas Grunau veikalas, per tai ir spaudinys išėjo kaip ir nevykęs, nes jis nevienodas ir nevienodo plano. Abu pirmieji redaktoriai buvo nevienodu, o kai kur ir griežtai priešingų nuomonių del spausdinamų veikalų redagavimo (žiūr. apie tai Perlbacho recenziją Philippi išleistos „Preussisches Urkundenbuch" GGA 1894 Nr. 3).

Paskutinis leidinio redaktorius Wagner pažymėjo leidinio nevienodumus ir trūkumus savo prakalboje II tomui.

Kai vienas redaktorius sąžiningai dėjo visus variantus, antras, būtent Philippi, laikė tai nereikalinga; kai Perlbach'as talpino visus kronikoje tilpusius dokumentus ir aktus, Philippi to visai nedarė; kai Perlbach'as laikė negalimu dalyku keisti originalo rašybos, Philippi kaip tiktai to ir nesilaikė; be to, rankraščiai, iš kurių tekstas buvo imamas, yra ne surašyti ir teksto kontrolė užtat negalima, nes nežinoma, kas per rankraščiai minimi pastabose, kaipo A, B ir C rankraščiai.

Taip ir nepasisekė Grunau kronikai spaudoje priderančiai pasirodyti, nors ir prūsų visuomenė labai įdomavo ir nekantriai laukė to veikalo atspausdinant (žiūr. APM 1875 I 270, 1877 II 268, 271, 360; 1878 1361; 1879 355; 1880 I. 474 ir kk.).

Rimtam Grunau klausimo tyrinėtojui, ypač lingvistui ir mytologui, spausdintos kronikos neužteks ir visuomet reikės G. rankraščiuose raustis. Todel rankraščių klausimas, G. problemą sprendžiant, dar tebėra visai aktualus.

Kronikos turinys.

Kaip matyti iš kronikos pavadinimo, ypač iš žodžio „allerlustigsten Historien", kronikos autorius norėtų idomias pasiskaitymams knygas parašyti, ir tuo pagrindu visą savo medžiagą atskirais skaitymais, arba skyriais sutvarkyti. Plano jis jokio tvirtai nesilaiko ir todel atpasakoti jo veikalo turinys, jo stiliaus ir ypatybių nesunaikinus, yra sunku. Todel darysime tai, kuo trumpiausia kronikos turinį paliesdami.

Prakalboje nurodoma, kad bus atpasakojama Prūsų žemės ir Vokiečių Ordeno regentų istorija. Seniau Ordenas susidarydavęs iš prastų vokiečių bajorų; jie buvę malonūs (gütige) vyrai ir palaikydavę gerus santykius su savo pavaldiniais. Bet paskui Ordeno reikalus paėmę aukštos kilmės žmonės, labai išdidūs ir puikūs; tuomet Ordeno pavaldiniai labai jam priešinosi, ir negalėję su juo sugyventi, nes aukštos kilmės ponai, kaip visuomet, norėję vien, kad jų bijotų, o valdomųjų meilė ir geras sutikimas jiems išrodę menkas dalykas. Dievas esąs ne tokiems žmonėms maloningas; iš ten ir kilusi Ordeno Valstybės netvarka.

Kronikos, esančios rašomos apie tokias tautas, kurios, kaip žydai, pragarsėjo savo tikėjimu vienu Dievu, arba, kaip graikai, pasižymėjo savo gudrumu ir dora. Tokių nuopelnų, tiesa, neturinti prūsų tauta; jie esą buvę pagonys stabmeldžiai, garbinę savo dievus ir neturėję aukštai pakilusios kultūros; tačiau ir jie iš vien su asiriečiais, makedonais ir romėnais būsią nusipelnę istorijos atminimą savo karingumu, kovodami su priešais ir kaimynais del savo dievų ir tikybos.

Veikalo tikslas esąs parodyti, kaip blogas valdymas ir tiranija žūna ir tironai būna nužeminti ir baudžiami.

Paskirdamas savo veikalą lenkų karaliui ir didikams, autorius, kaip paprastas vienuolis, norėtų, kad jo veikalas apsaugotų sekančias kartas nuo atskalų ir visokių kitų nelaimių.

4 skyriuje nurodomi 6 šaltiniai: kronika Jaroslavo, katedros klebono Plocke, paskui veikalai Kristiono, Prūsų vyskupo, Petro Dusburgo, Aleksijaus Nizevitz,o, Torno klebono, Jono Lindenblatt'o ir daug apie prūsų gyvenimą rašęs Aeneas Silvius. Sekančiame skyriuje perspėjami skaitytojai, kad visų dokumentų autorius nekartosiąs; jie esą vokiečių Ordeno rankose ir, antraip vertus, jų skaitymas jokio malonumo nesudarąs. Taip pat ir chronologija nevisai būsianti tikra: jo šaltiniuose datos ne visur buvusios įskaitomos. Medžiagos irgi jam trūkę, kadangi daug kronikų buvę paslėpta arba stačiai sudeginta, tačiau kai kurios knygos išgelbėtos nuo pražuvimo ir jo laikais buvusios surastos; jos buvusios įmūrytos sienose.

6 skyrius paduoda trumpą visų pirmosios redakcijos XXII traktatų turinį.

Toliau seka atvaizdavimas Ordeno atvykimo į Prūsus ir jų neteisėto įsiviešpatavimo lenkams priklausančiame krašte (tai lenkų bylos su Ordenu vienašalė versija). Ordenas žiauriai elgėsi su gyventojais ir, jų maištus numal-

šinęs, atima visas teises iš krašto gyventojų, kas ir iki šiol, sako autorius, neatsimainę.

Kraštas vokiečių kolonizuojamas ir kolonistų, kaip ir kitų svetimų žmonių, pagalba užkariaujama „pusė karalystės". Prūsų dvarininkų luomas susidaro irgi iš ateivių, būtent kareivių, kuriems Ordenas negalėjęs apmokėti algos ir todėl pavedęs jiems ištisus kaimus ir dvarus valdyti. Toliau aprašomas Žalgirio mūšis ir tolesni įvykiai, pavyzdžiui Prūsų vakarų atsiskyrimas, ir baigiama karu Albrechto su lenkais. Įžanga baigiasi 11 skyriumi, kur surašytos krašto apskritys, vadinamosios „kunigaikštystės", stabmeldžių krivaičiai, Lietuvos žemaičių ir Pamarės kunigaikščiai ir karaliai, landmeisteriai ir didmeisteriai, lenkų karaliai ir kunigaikščiai ir prūsų vyskupai.

Pirmame traktate aprašomas kraštas, jo sienos, oras ir gyventojai. Tarp ko kita kreipiamas dėmesys į girtybę, iš kurios kylą daug ligų, visai nepagydomų. Toliau išvardijami visi Prūsuose vartojami gėrimai ir pažymėtos jų kainos (regimai G. buvo geras to žinovas). Paskui matuojamas kraštas išilgai ir skersai, ir išvardytos jo upės, miestai ir pilys ir jų įsteigimo metai. Paskui kalbama apie žuvų visokias rūšis, taip pat miškus ir jų žvėris. Atskirai kalbama apie prekybą, metalus, pinigus, gintarą ir jo išdirbinius. Tarp kitko išreiškiama naivi nuomonė, kad gintaras smėlyje pasidarąs saulei kaitinant, ir sakoma, kad jis esąs labai naudingas žmonėms gydyti.

II tr. paduoda senesniąją krašto istoriją, pasiremdamas vyskupo Kristiono kronika. Prūsų krašto Kolumbas esąs Divoinis, kurs Romos Augusto laikais aplankęs tą kraštą, ir aprašęs savo kelionę atskirame dienoraštyj. Tuomet, esą, ten gyventa visokių keistais vardais tautų, kaip Ulmigani, Sargaciani, Gelidani ir tt.

Sekantis faktas iš VI amžiaus paimtas liečia laiką, kada Narses išvaikęs gotus iš Italijos ir Agilulfas nuvedęs juos per Daniją į Cimbrijos salą; 514 m. tai atsitikę ir ten gyvenusieji Skandinavai pasitraukę per jūras į Prūsiją; Cimbrija įgijusi nuo to laiko Gotlando vardą; Skandinavai Brutenio ir Videvučio laimingai nuvedami į Prūsų žemę. Atėjūnai užsiima žemdirbyste, tarp kitko moka daryti midų; jo daug gerdami, jie darosi geri, net žiaurūs kariai (Gr. I, 61).

521 m. Videvutis renkamas karaliumi, bet vyresnysis brolis tampa aukštesniu krašto valdovu, kaipo Krivų Krivaitis; jis irgi sutvarko dievų garbinimą ir pastato Romovę.

523 m. Krivė išleidžia jau pirmus įstatymus, kuriais vedama visame krašte tikra teokratija ir valstybė suda-

Šv. Kazimiero Bibliote
2601 W. Marquette Ro

roma šeimynos tvarka; be to, susidaro aukštesnis luomas iš atėjūnų ir dalinai iš aborigenų, kurių pavardės „s“ galūnę turinčios. Tada buvę pastatyti ir kai kurie uostai, taip pat ir pilys.

550 m. dideli susirėmimai su mozūrais.

573 m. kraštas padalijamas 12 karaliaus sūnų, o Brutenis ir Videvutis save sudegina, pasiaukoję save dievams; už tai labai gerbę juos prūsai, net dievaičiais laikę.

1113 m. mozūrai susideda su lenkais ir veda karą su prūsais; lenkų kunigaikštis Boleslavas pergali prūsus (Gr. I, 82). Sekantis Boleslavas siunčia kunigus prūsų krikštyti, bet stabmeldžių kunigai užsiundę misionierius liaudimi ir krikštymą sutrukdę, iš kur kilę nauji karai.

III tr. (87—103) aprašo prūsų tikybą.

Videvutis šaukia prūsus prie seno ąžuolo Nadravijoje ir suvienija juos su ateiviais. Jiems buvo ten aiškinta, kad dievai pamėgę jų žemę ir išsirinkę sau jų tautą, kaipo numylėtą ir ištikimą, o jo brolį Brutenį, kaipo Krivaitį, ir jam į pagalbininkus vaidelotus. Be dievų pagalbos jų tauta negalinti būti laiminga ir t. t.

Naktį Perkūnas savo žaibų ir griausmo lydimas kalbasi su krivaičiu. Rytą jo valia aiškinama susirinkusiems žmonėms; įsakomos pamaldos, aukos ir ugnies garbinimas su visokiais rūkymais. Pas ąžuolą turi gyventi vaidilos („Vaidlotten“), be žmonų ir jau pasenėję žmonės. Ta visa vieta pavadinta „Rickojott“.

Be vaidilų dievams tarnauja ir vaidilutės; visuose nepaprastuose atsitikimuose be jų nurodymų nieko nedaroma, kaip ir iki šiai dienai, sako kronika, tebėra tas „nevokiškai kalbančiųjų Prūsų“ įprotis. Iki šiol jie garbiną saulę ir meldžiąsis kas rytas jai. Ąžuoluose dar tebegyveną žalčiai, kuriuos peninčios moterys ir maldaujančios, kai norinčios vaikų turėti. Jie „dar iki šiol“ maną, kad medžiuose ir krūmuose gyveną dievaičiai. Jie burią ąžuolo lapais, kuriuos nešioją, kaipo talismanus.

Daug surinkta ir atpasakota prietarų; daug reiškiąs vištų karkimas, skambėjimas ausyje, arba esą visai skirtinos reikšmės, katra koja pirmiau keliama arba išeinama; vėl aprašomas gerbimas gandro; paukščiai ir gyvuliai, prūsų įsitikinimu, matą dvasias; esanti didelė sapnų reikšmė; laikosi prūsai tų visų prietarų ir slaptai nuo klero dar tebeklausą vaidilų patarimų.

Vieną syk pats Grunau netyčiomis esąs užtikęs tokį prūsų susirinkimą, kur buvęs vaidila; prūsai nusigandę ir norėję jį už tai nudurti, bet kai jis prataręs į juos prūsų

kalba, tai jie surikę: „sta nossen rickie, nossen ricki“ (tai mūsų ponas) ir jam tekę pažadėti Perkūno vardu apie matytą savo vyskupui nesakyti. Vaidila iš karto pasakojęs apie prūsų senovę, paskui labai gražiai 10 Dievo įsakymų išaiškinęs; buvo vėliau ožys pašventintas, ir visi ėję pas vaidilą išpažinties. Išpažinčiai pasibaigus vaidila paaukojęs dievams ožį, kurio kraujas buvęs renkamas gyvulių ligoms vaistui, o mėsa iškepta krosnyje ant ąžuolo lapų ir žmonių keliais klūpančių suvalgyta. Vaidila buvo visų užpultas ir pešė jam plaukus: kuo balsiau jis rėkiąs, tuo daugiau žmonėms nuodėmių esą atleista. Paskui puotaujama; ta puota, anot Grunau, vadinama „Kirvaiten“. Visi turį iš ten grįžti namo pasigėrę.

Toliau paduodamas prūsų kalbos žodynėlis išrodymui, kad ta kalba visai atskira ir kad tame krašte vokiečiai esą paskui apsigyvenę. Tarp surašytų žodžių yra daug mums suprantamų: deivus, cayme (kaimas), vunda (vanduo), ruggis, valge (valgis), galbo (galva), rancko (ranka), merga, dochti (duktė), tave (tėvas), mette (metai), sur (sūris) ir t. t.

Gale to žodyno sakoma, kad prūsų kalba lenkams visai nesuprantama, o lietuviams mažai tesuprantama. Visur buvę pilna vaidilų („Waidler“) ir vaidilučių („Waidlinne“); jie prisilaikę celibato ir daug laiko praleisdavę maldose. Jie turėdavę ryšių su savo dievais per sapną ir laimindavę ligonis ir susirgusius gyvulius; „dabar“ esą jų ar daug, bet jie atlieką visokius darbus ir moką vaikus net poterių, kad paslėptų savo tikrąjį užsiėmimą; jie velniui tarnaują net ir tada, kai „Tėve Mūsų“ savo kalba kalbą. Toliau užrašyta jų malda „Tėve Mūsų“.

Prūsų trejybė susidėjusi iš dievaičių Patollo, Patrimpo ir Perkūno, be jų dar buvęs Vuršaito, arklių dievas, Švaibrotto, naminių paukščių dievaitis, Kurcho—valgymo ir gėrimo dievaitis; jis buvęs iš mozūrų paskolintas ir jam aukoję visokius grūdus, pieną ir medų jo šventykloje, kuri stovėjusi ten, kur esąs miestas Heiligenbeil.

Prūsai savo tikybos kietai laikydavęsi ir savo Krivaičiui („Kyrvaido“ reiškiąs „dievo burną“) labai tikėdavę; vaidilos buvę didelėje drausmėje ir Krivaičio ištikimi padėjėjai.

Prūsai rašyti nemokėję, bet savo ženklus turėję.

Numirėlius nevienodai laidoję, atsižvelgę į savo tris luomus. Prastus žmones pakasdavę bet kur, „žiuponus“ („supanen“) laidodavę šalia jų dvaro su žirgu ir geraisais rūbais (?) unimis; prie galvos jam padėdavę medaus puodą. Kunigaikščių („kongos“) luomo lavonus sudegindavę ir surinkę

pelenus į indus pakasdavę žemėse po jų namais arba pilimis.

IV tr. (104—121) aprašo krikščionybės pradžią ir švento Adalberto mirtį. Prūsai su Pamario Sventopolku kariauja su lenkais.

V tr. (122—170) dėstoma vokiečių Ordeno istorija, prieš ateinant jam į Prūsus.

VI tr. (171—193) apsakyta, kaip atsirado Ordenas Prūsuose ir sugyveno su Konradu Mozūriškiu.

VII tr. (194—212) paduoda tolesnę Ordeno istoriją: kraštas kryžuočių daugiausiai lenkų kunigaikščių užkariaujamas ir Ordenui dovanojamas; Konrado įpėdiniai nepritaria tam, bet tyli, bijodami stabmeldžių prūsų. Prūsų dievaičiai pykstą, kad kraštas išsižada jų, ir iš pavydo baudžia žmones, atimdami prūsų moterims protą (Gr. I, 209). Jos, kaip kiaulės suėdančios savo kūdikius. Vaidilų paklausti dievaičiai saką, kad tai esančios pasekmės moterų apsikrikštijimo, ir tai išnyktų, jei kokia krikščionė, gemant vaiko laukianti, save už kitas moteris paaukotų; ir iš tikro atsirado viena tokia, gavusi iš prūsų didelius pinigus ir juos pirma pragėrusi, o paskui kaipo auka, buvusi prie švento ąžuolo paties krivaičio sudeginta; tuomet „wart balde mit den frauen besser".

VIII tr. atvaizduoja prūsų sukilimus ir sudavų išnaikinimą. Ordenas užima Pamarį su Dancigo miestu (Gr. I, 213—283). Prasideda kovos su lietuviais ir žemaičiais; pasirodo karalius Mindaugas ir kariauja su Ordenu; Ordeno meistras krinta kovoje su žemaičiais. Traktato gale įdėta stebuklinga istorija, kaip mažo ūgio komturas nukirto lietuvį jau po to, kada pats buvo vieno lietuvių bajoro ietimi perdurtas, kaip stebuklingas karvelis lydėjo jo kūną į kapus, ir kaip ant jo kapo dar tebesirodanti stebuklinga ugnelė.

IX tr. (284—440) — tai prūsų bažnyčios istorija iki reformacijos atsiradimo. Ten įdėta daug įdomių anų laikų anekdotų ir gale apsakoma, kaip lenkų karalius išnaikino Liuterio tikybą Dancige ir atidavė vienuoliams visas bažnyčias; karalius grįžta į Lenkiją, manydamas, kad ir visi kiti miestai nusigąs Dancigo pavyzdžio ir pasitaisys, bet... apsiriko („sundirn er wardt betrogin").

X tr. eina Ordeno karas del Skalvos krašto su lietuviais ir žemaičiais. Žemaičiai Treiniotos vedami nueina iki Sambijos ir suima apie 5000 nelaisvių. Ordenas negali gintis susivaidijęs su mozūrais. Vėliau Ordenas susistiprinęs užpuola Žemaičius, susitinka mūšyje su nauju Lietuvos karalium Vyteniu. Irgi neapsieina be anekdotų:

pavyzdžiui: du Ordeno broliai su 20 žmonių įeina į Lietuvos gilumą, kažkokio karaliaus keršlininko, Peluzos, šunkeliais vedami; užpuolamos vestuvės, kur turėjo karalius dalyvauti; 200 svečių vestuvininkų užmušama, daug grobio paimama, bet karaliaus ten nebūta. Arba kitas pasikėsinimas ant Lietuvos valdovo taip nupasakojamas: vokiečiai laivu važiuoją Nemunu; lietuviai pasislėpę, ir vienas iš jų, moteriške persirengęs, apgaunąs vokiečius; kai vokiečiai privažiavę prie krašto, jis sulaikęs už virvės laivą ir kiti lietuviai atbėgę išmušę vokiečius.

XI tr. (Gr. I, 473—548). Didmeisteris atkyla į Prūsus ir tvarko šalies valdymą: įsteigiami aukšti urėdai, nustatomos jų pareigos, išleidžiamas krašto įstatymas. Bet autorius greitai nutolsta nuo temos, ir vėl seka anekdotai ir stebuklingi atsitikimai, daugiausiai jie turi liudyti išimtiną Dievo malonę ir Ordeno globojimą. Aprašomi lietuvių įsiveržimai į Sambiją, visokios krašto nelaimės, žemės drebėjimai ir maras. Paskui vėl eina Ordeno darbai ir nuotykiai iki didmeisterio Wernero von Orseln užmušimo; užmuštojo charakteristika pilna užuojautos ir simpatijų jam.

XII tr. (Gr. I, 549—610). Tai yra ekskursai į kaimynų kraštus, ypač Lenkijos ir Lietuvos istoriją; rašytojas tarsi pamažu rengiasi aprašyti paskutines kovas Ordeno su sujungtomis Lietuva ir Lenkija.

XIII tr. (611—685) apsako gražiausį Ordeno periodą, valdant Winrichui von Kniprode. Seka Lietuvos istorija, kuri „Jogailos vestuvėmis baigiasi“. Kaip tik tada pradeda ir Ordenas gesti; tarp ko kita, nurodoma, kaip didmeisteris Konrodas Wallenrodas neapkentęs kunigų ir vienuolių, visaip juos teršęs ir pravardžiavęs; paskui tai įėję į visų Ordeno narių paprotį; Dievas už tai baudžia jį sunkia liga: „er wart unsynnig und sich mit den Hunden bess und so starb“.

XIV tr. (I, 686—758) aprašoma istorija Žalgirio katastrofos.

XV tr. (II, 1—148) aprašomi Ordeno išgelbėtojo, Heinricho von Plauen'o, laikai. Jis pats save išrinkęs didmeisteriu ir, norėdamas toliau su Jogaila kariauti, kietai valdęs kraštą; renkami iš krašto dideli mokesčiai ir Heinrichas P. tariasi del karo su burtininkais ir visokiais raganiais. Krašte didelis neramumas; pasirodžiusi Wicklefo sekta ir samdininkų kareivių gaujos su savo ištvirkimu ir kitomis nedorybėmis. Plauen'as iš savo vietos išmestas; atpasakojami visi jo nusikaltimai. Jo įpėdinis steigėsi paliuosuoti iš bėdos kraštą ir išpirkti iš lenkų nelaisvius ir pilis. Nuo to dar pakilo krašte brangenybė, ir nieko negelbti naujo

valdovo įsakytos tam tikros pamaldos; karas tęsiasi; krašte siaučia maras. Tarp visa to įpinta daug žinių iš svetur, pavyzdžiui, kaip Vytautui nepavykę apsivainikuoti, arba čekų dalykai ir tt. Ordeno žiaurumų ir nedorybių daug ten pripasakota, jo despotizmas ir egoizmas visur iškišami, ar tai Dancigo burmistrus nugalabijant, ar tai santykius su krašto atstovybe nepadoriai nustatant.

Kad ir istorijos reikale, Ordenas pasirodo irgi žiaurus (Gr. II, 40). 1416 m. Ordenas griežtai reikalauja Braunsbergo landtage, kad jam būtų įduotos visos krašto kronikos; todel kronikos buvusios ir slepiamos, net į sieną įmūrytos ir aikštėn pasirodžiusios tik Grunau laikais. Sudarymas miestų sąjungos ir luomų atstovybės sutvarkymas atpasakotas traktato gale, o prieš tai padaryta, kaip ir įvairumo dėliai, pertrauka, ten surinkti ir surašyti alaus vardai ir vietų pavadinimai 50 Prūsų miestų aludėse.

XVI tr. labai dramatiškas, nes Ordeno sunykimą apsako.

XVII tr. Vakarų prūsai susideda su lenkais. Lenkų valdymas suteikia kraštui ramybės; lenkų karalius daug malonių žmonėms teikia. Gyvenimas įeina į savo vagą ir laikas karo žaizdas pamažėl gydo. Krašto suskilimas į dvi priešingas partijas visur aiškėja; pavyzdžiui, kad ir tokiame atsitikime. Klebonas susibarė su vienuoliu del politikos ir užpykęs nuplėšęs jam ausį už Ordeno gyrimą; tai padaręs, jis bėga iš Ordeno žemės pas lenkų karalių ir prašo kanauninko vietos; karalius jam atsako: esąs labai dėkingas, bet neužtektų pasaulyje katedrų kapitulų, jei reiktų del jo nukentėjusiems kanauninkų vietas dalyti. O vienuolis su viena ausimi keliauja pas didmeisterį, rodo jam savo ausį ir reikalauja sau pabėgusiojo klebono parapijos; tas išjuokia jį, sakydamas, kad vienuolis ir dar su viena ausimi negalįs būti klebonu.

XVIII tr. turi šiek tiek etnografiškos medžiagos, į krašto istoriją įpintos; tarp ko kita aprašomos anų laikų mados; be to, apsakomos audros ir potvyniai; bažnyčių bokštai griūna, varpai dūžta, Ordeno pranykimą pranašaudami; Ordenas eina blogais keliais, tiesiai į savo pražūtį.

XIX tr. (379—412). Ordeno valdovai didmeisteriai nenori būti lenkų vasalais, nenori prisiekti karaliui, nes jie renkami iš vokiečių kunigaikščių giminės, kad nepripažintų sau lenkų suvereniteto. Tokie kunigakščiai, kaip kad Friedrichas iš Meisseno, atsiveža su savim daug palydovų ir išlaiko sau beveik karališką kiemą ir neboja bažnyčios įsakymų ir skiriamų pasninkų; su juo atvažiavę dvariškiai

mėgsta keiksmus ir, savo blogu pavyzdžiu, išveda iš kelio prūsus ir tt.

Paskutinis didmeisteris Albrechtas (Gr. XX) irgi labai puikiai laikosi ir pareiškia, kad jis valdysiąs arba visą Prūsiją, arba visai nebūsiąs valdovu; jis sakosi pripažįstąs sau vien ciesoriaus viršenybę; prieš lenkus pradeda ginkluotis ir rengiasi kariauti.

XXI tr. pilnas karo baisenybių. Visa kaltė už tai krinta Albrechtui ir jų patarėjams ir, kadangi jie iš Frankonijos atėję, tai ir tas karas „Frankų karu" pavadintas. Kronika prikimšta faktų, nukreiptų prieš paskutinį didmeisterį ir traktatas baigiasi ironiška padėka jam už krašto sunaikinimą, už supažindinimą žmonių su naujais karo metodais, ypač artilerija ir rekrutavimu valstiečių į kariuomenę.

XXII. tr. (II, 618—786) pilnas karo nuotykių ir užsipuolimų ant Liuterio ir jo mokslo. Daug labai įdomių žinių ir ištisų apsakymėlių iš reformacijos įvedimo laikų; viskas ten išimtinai žmonių pagedimu ir kūno geiduliais aiškinama; nieko idealu, nieko teigiama nerandama naujo mokslo adeptuose.

Traktatas pasibaigia krašto skurdo ir brangenybės vaizdais. Net ir jūrose siaučia kaip tyčia audros ir naikina Ordeno jūrų prekybą.

XXIII tr. (III, 1—280) gerai ir su nepaprastu darbštumu parašytas, apsakoma, kaip vokiečių Ordenas sekularizavosi ir nauja tikyba jo žemėse įsivyravo. Daug faktų ten surinkta, kad iš blogosios pusės ilustruotų tą mūsų kronistui biaurų atsitikimą. Jis pradeda nuodugniai, iš tolo piešti pirmiau atsiradusias krašte sektas; už kiekvieną atskalą Ordenas buvęs Dievo baudžiamas; už Waldensų atsiradimą, Konrado Wallenrodo laikais, Dievas atėmęs iš Ordeno Žemaičius; Ordenas paskui kuriam laikui pasitaiso, bet vėl atsibasto į Prūsus Huso mokslas ir užkrečia Ordeno žmones; to pasekmė — 13 metų karas, lenkų įsigalėjimas krašte, žmonių nykimas nuo maro; Ordenas vėl mato čia Dievo pirštą ir išsižada klaidingo tikėjimo. Albrechto laikais trečią sykį Ordenas atsimeta nuo bažnyčios ir patraukia kartu su dviem vyskupais ir visą kraštą į atskalą; Dievo pabauda vėl neužtruko, vėl siaučia tarp žmonių maras ir brangenybė, nebėra kam laukai dirbti, žmonėse nebėra ramybės. Toliau apsakomi, žinoma savaip juos nušviečiant, istorijos faktai. Liuteronų kunigai jam tai vis ištvirkę vienuoliai, o vieną kartą buvęs net budelis; tarp savęs, pasak Grunau, jie dedasi nepriklausomi ir todel vadiną save vyskupais. Perskyrimas porų labai palengvintas; Katalikai persekiojami, jų vienuoliai ir vienuolės varu

verčiami celibato išsižadėti ir vesti; Sambijos vyskupas apvogęs visas bažnyčias ir įvedęs pamaldas visomis kalbomis; žmonės renką sau kunigus, tarsi prūsai savo vaidilas; kapinėse nuverčiami ir deginami kryžiai; Dancige vienos bažnyčios altoriuje buvusi padaryta išeinamoji vieta; numirėliai lydimi be kunigų, su dainomis ir net šokiais. Taip tai piešiama įvykusi reforma ir visokios paskalos kartojamos tiek apie pirmąjį prūsų kunigaikštį, tiek apie jo vientikius liuteronus. Traktato gale atvaizduojamas Albrechto sielos kankinimas ir įsiutimas.

XXIV tr. (III, 281—332) yra kaip ir mokyto žmogaus pamokslas. 1519 m. pasistatęs vienas vyras sau klausymą, kodel Prūsų kraštas taip nykstąs, žmonės vis labiau ir labiau suvargstą ir vien pavargėlių skaičius tedidėjąs. Į tai atsakoma 14 paragrafu ir tam visam nurodomos ir aprašomos sekančios priežastys: oro pablogėjimas, bedievystės prasiplatinimas, Dievo bausmė ligų ir karų pavidale, nepakeliami valstybės mokesčiai, monopolizavimas prekybos, krašto ūkio sukapitalėjimas, gyventojų kai kurių puikavimas, neteisingas mokesčių išskirstymas, valstiečių sugedimas ir jų suktybės, savo prekes parduodant, tarnų pasileidimas, laukų nederlius, gyventojų vaidai tarp savęs ir su kaimynais, visų norėjimas aukščiau savo luomo iškilti.

Kiekvienas posakis gana gyvais faktais ilustruojamas. Tarp kitko išpeikiami kai kurie dvasininkai kartu su vienuoliais už nepavyzdingą elgimąsi ir ypač blaivybės nesilaikymą; apie Frauenburgo kanauninkus esą kalbama, kaip apie nenaudėlius; (III, 310) valstiečiai esą peršykštūs, o miestelėnai — apgavikai (III, 311, 312) ir t. t. Tenka nuo mūsų kronisto, kaip matome, visiems.

19 skyriuje, kuris, matyti, po 1525 m. buvo parašytas, vėl grįžtama prie temos „Lutterei“ ir norima baigti pranašavimu gresiančios Prūsų kraštui ir jau galutinos prapulties, jei žmonės nepadarys atgailos ir negrįš vėl į Dievą. Bet tuo dar neužsibaigė veikalas, nes vėliau buvo gale įdėti dar trys skyriai, kurie kalba apie paniekinimą bažnyčios apeigų ir šventųjų, paskui apie pavydą, kilusį 1527 m. dvasininkų ir pasaulinių žmonių tarpe, ir Dievo pabaudą už tai; gale iš naujo su širdgėla nurodomas tikros tikybos ir bažnyčios drausmės sumenkėjimas; prūsai peikiami, o lenkai, kaipo pavyzdys, giriami.

Grunau XVI šimtmetyje.

Kronika visai atatiko savo amžiui, rado skaitytojų ir mėgėjų ir padarė savo autorių garsingą; jos turinys ir aprašymo būdas visai atatiko to laiko krypsniui.

Jei Grunau prikišama, kad jis visai neturi ryšių su humanizmu ir jo istoriografija (Perlbach 1876 m. savo prakalboje Gr. I, p. V), tai naujausiame veikale, kur nagrinėjama istoriografijos istorija (Fueter, 81 ir toliau) sakoma beveik tas pat apie Vokietijos visus to laiko istorikus.

Niekur kitur Europoje taip ilgai nepasilikusi istoriografija viduramžio stovyje, kaip Vokietijoje, ir iki reformacijos įsivyravimo laikų kritikos istorijos srityje beveik nematoma (Fueter 181). Istorijos veikalai net ir savo forma viduramžiui atatiko; jie užsiimdavę vien atskirų Vokietijos kraštų praeitimi, nes bendrų visiems vokiečiams reikalų, Maksimilionui viešpataujant, beveik nebuvę. Visų rašytojų bendra žymė tai jų tamsumas, išsilavinimo stoka; kaip ir mūsų Grunau, kiti tų laikų istorikai pasižymi savo žemu bendro išsilavinimo laipsniu, o jų veikalai — savo nepraustaburnių sodiečių išsireiškimais, pokštais (šposais) tikro, dailaus skonio stoka (ten pat 182). Nuo viduramžio skyrėsi jie daugiausiai tuo, kad viduramžyje pradėdavo savo kronikas nuo Ottono I laikų, o Grunau amžiaus istorikai (taip pat, kaip ir jis pats) „steigėsi duoti žinių apie visą Europos kraštų praeitį, nenorėdami ten palikti nežinomų spragų, nes, kaip žinome, mažamoksliai ir bemoksliai visuomet laukia iš mokslų, taigi ir iš istoriko,—atsakymo visais galimais klausimais: spragų, nežinomų tuštumų lyg ir negalėjo istorijos veikale anais laikais būti. Tad tai buvo, palyginus su viduramžiais, G. laikais naujiena.

Todel toks partinis žmogus, kaip Grunau, kuriam kita kas, o ne istorija buvo svarbiausias tikslas, turėjo savo veikale kuo daugiausiai žinių apie prūsų krašto žilą senovę surasti, todel, pasakojo, jau Augusto laikais žinomas prūsų kraštas ir jo gyventojai. Išvien su savo draugais, anų laikų literatūros garsenybėmis, kaip Erasmus Stella, ar didmeisterių kronikų autoriais, ir Grunau žino savo krašto žiliausią senovę; kritikos tada kaip ir nebuvo ir kiekviena, nors ir labai keista naujiena, buvo publikos stačiai iš rankų griebiama ir toliau perduodama. Tai buvo sensacijų istorijos srityje laikai ir visokios pramanytos kronikos, kaip domininkono Anniaus Viterbiečio prasimanyti (žiūr. Fueter, 135) autoriai, niekur nesukėlė abejonių: visur tais falsifikatais buvo naudotasi.

Ir atbulai, tikri senovės šaltiniai išrodė netikrais, pakeistais, tyčiomis intrigantų arba pavydo apimtų sugadintais, jei juose nebuvo galima rasti apie tam tikrus laikus arba tautą reikalingų žinių. Pavyzdžiui, Vokiečiuose buvo pyktis anais laikais ant Italų, lyg jie laiką paslėpę tikrąjį Tacitą, kur esanti kuo pilniausiai germanų garbinga pra-

eitis surašyta (Fueter 193); taip pat ir mūsų Grunau kaltino Ordeną už slėpimą ir net naikinimą vietos kronikų, kur buvo tikra prūsų istorija surašyta.

Istorijos sferose viešpatavo tada Vokietijoje tokie sukčiai, kaip Trithemius (1462—1516), kuris kompilavo vien svetimas žinias, tikrų šaltinių nenurodydamas, ir ten, kur trūko žinių, prasimanė visokius istorijos šaltinius, kaip Meginfried arba Hunibald. (Wegele, 78).

Nei kiek ne geresnis už jį buvo ir kitas anų laikų garsus istorikas A. Krantzas (1450—1517), kuris ir žino, kad „lex prima historiae sit veritas“, bet nepapeikia ir nevengia ir tokių žinių, kurios jam išrodo „apytikrės“, ir todel jo veikalai kimšte prikimšti melagysčių (apie jį kalba Fueter 192 ir 193 ir Wegele, 85—89).

Taip pat ir bavarų istorikas Aventin'as (1477—1534) pasižymi stoka sąžiningumo ir palinkimu daug ko iš garbingos, nors ir nežinomos bavarų praeities prasimanyti. Krinta į akis visur anų laikų veikaluose, kaip ir G., liaudies pasaulėžvalga pilna prietarų ir naivių stebuklų.

Taip pat ir kitos Grunau ypatybės yra tam laikui bendros; kad ir paimsime aną palinkimą į etnografiją ir geografiją, tai vis garsiojo humanisto Aenėjo Silvijaus įtaka (apie jį žiūr. Fueter, 193); be to, tokios temos buvo istorikų labai mėgiamos tučtuojau po Amerikos atradimo (Fueter, 291).

Tik vienas tikras mokslo žmogus težinomas anais laikais, kaipo turįs gerai veikiantį kritikos koštuvą ir pasižymėjęs savo sąžiningumu ar tai citatų srityje, ar tai šaltinių kvotime; tai buvo garsaus Erazmo Rotterdamiečio mokinys, istorikas Beatus Rhenanus (1486—1547); jo rašyta vokiečių istorija — tikro mokslinčiaus darbas (Fueter 190, 191). Bet jis negalėjo Grunau naujų kelių nurodyti ir jam pavyzdžiu būti, nes jo veikalas buvo Bazelyje 1531 m. išspausdintas, tai yra kai Grunau buvo savo kroniką, o, gal, ir savo gyvenimą užbaigęs. G. Kronika laikui visiškai atatiko ir savo pasirodymu sudarė kaip ir sensaciją; ji tuojau rankraščiuose buvo platinama, ypač žymiai sutrumpintame pavidale. Tokių sutrumpintų kronikų užsiliko dar iki šiol keletas Karaliaučiuje ir Toeppen'ui (THi 202) dar žinomos dvi Berlyne. Dancigo knygyne aukščiau minėtu Günther'io katalogu jų esama net keliolika; tai vis kažkokio Wartzmann'o perdirbtos kronikos nuorašai. Mums žinomas Karaliaučiaus Wallenrodų knygyno (N. 28, 4) ekzempliorius, Wartzmann'o paties 1543 rašytas.

Sutrumpintame pavidale kronika buvo, kaip matome, visur prasiplatinusi (THi 203). Ji dar kitą vardą, būtent,

Marienburgo kronikos, bus turėjusi ir buvusi miesto Elbingo knygyne (APM V, 251, past. 20).

Bet ir ištisas kronikos tekstas buvęs Prūsų vakaruose tuojau žinomas; Elbingo mokytojas Falck'as (apsigyveno ten 1546) susipažino su visa kronika ir ja pasiremdamas parašė savo istoriją (THi 204 ir APM V, 254).

Tam pačiam Falckui teko Simono Grunau vardas pirmą sykį paminėti; jis vokiečių literatūroje duoda pirmą žinelę apie G. 1564 m., pažymėdamas Simoną Grunau, kaipo savo istorijos šaltinį (žiūr. jo kroniką „Elbinger Geschichtsschreiber" ir APM V, 256). Falckas sako, kad Grunau buvęs vienuoliu Dancigo vienuolyne ir 1517 m. iš kitų autorių žinių sudaręs savo kroniką. Šalia Grunau jis nurodo, kaipo savo veikalui šaltinius, ir mums iš Grunau pažįstamas ir labai abejotinas Jaroslavo, Kristiono ir kitų kronikas; jis pats tokių kronikų rankose nebus turėjęs, nes jo žinios, kad ir apie Aleksijų Nicevitz'ą, žodis į žodį iš Grunau išrašytos.

Taip įsiskverbė į istoriografiją ne vien Grunau kronika, bet ir jos abejotini šaltiniai. Grunau buvo, be abejo, daugiausiai gerų katalikų išreklamuotas ir visokiais keliais išplatintas: tai buvo vienas iš tikriausių įrankių bažnyčiai su nauja tikyba kovoti.

Lukas Davidas netyčiomis prasitarė tokios rūšies žinia II tome savo kronikos: Varmijos vyskupas kardinolas Hosius (1551—1579) sutikęs Krokuvoje Prūsijos kanclerį Joną Kreutz'ą ir primygtinai pataręs Grunau kroniką skaityti.

Kitas bažnyčios šulas irgi vėliau Varmijos vyskupas Martynas Kromer'is, istorijos veikalų autorius, prisipažįsta, kad jam Grunau kronika į rankas patekusi per tą patį Hosijų (TMi 358). Kromerio istorija buvo Bazelyje 1555 m. išspausdinta; tai antras bus Grunau kronikos, kaipo ištikimo šaltinio literatūroje paminėjimas; G. sunaudojamas čia prieš reformaciją ir lenkų naudai.

Kitais keliais patenka G. į prūsų Rytus; tai atsitiko per Karaliaučiaus mokslinčių karštą norą kuo daugiausiai kronikų surinkti; pats prūsų kunigaikštis tuo labai įdomaujasi ir rašinėja visur laiškus, apie kronikas ir senus dokumentus teiraudamasis; 1539 m. rašo jis į Krokuvą, klausinėdamas apie kronikas, kurias buvęs lenkų kancleris iš vieno prūsų vienuolyno išvežęs. Vakarų Prūsuose kunigaikštis turi žmonių tinkamų kronikų suradimui. 1543 m. jis dėkoja Dancigo vienuolyno prievaizdai Jurgiui Scheveke'i už maloningą atsiuntimą jam 2 kroniku ir žada jas nurašius atgal gerame stovyje sugrąžinti (žiūr. Wotschke, 525 ir 526).

Tarp kitų kronikų rinkėjų pasižymėjo ir kunigaikščio gydytojas Aurifaberis; jam mirus, jo rinkinys buvo rūpestingai surašytas ir įkainotas; pasirodo, kronikos tada nepigiai kaštavę: buvo mokoma 300.600 markių, anais laikais tai dideli pinigai (APM V, 259); jas net dideli ponai vogdavę, tarsi kleptomanijos apimti; žmonės slėpė žinias apie kronikas ir jų savininkus (ten pat 262).

Tokia atmosfera sudarė ir mūsų Grunau į Karaliaučių patogų kelią, ir jis ten, be abejo, labai anksti, gal dar pirmoje XVI amžiaus pusėje bus su savo kronika atsidūręs, tik, kaip jau matėme, ne visa iš pradžių ji pateko ten ir Karaliaučiuje ilgus amžius buvo žinomi ne visi jos traktatai. Karaliaučiaus liuteronai griebėsi istorijos irgi kaipo politinio įrankio, kad nuo katalikų ir lenkų apsigintų ir rengėsi (žiūr. Wotschke, 529 past. 2) savo istoriją rašyti; todel jie neišleidžia iš savo rankų surinktos medžiagos; sprendžiant iš tendencijos, rodytųsi jo kronika netinkanti protestonams, bet iš tikro, kaip tuojau pamatysime, kitaip anais laikais atsitiko: G. ir tarp savo tikybinių ir politikos priešų, kaipo istorikas, autoritetingą vietą užėmė ir buvo pagarboje laikomas. Čia kaltas yra Karaliaučiaus istorikas Lukas David'as. Jis buvo Karaliaučiaus aukštojo teismo narys per 33 metus (1550—1583). Atliekamas nuo tarnystės valandas jis sunaudodavo prūsų istorijos tyrinėjimams, o ypač mėgdavo raustis senose kronikose ir oficialiuose dokumentuose. Jam, be abejo, teko G. kronika pažinti dar tebetarnaujant Varmijos vyskupo Tiedemanno Giese kūrijoje; jis ir toliau ja, kaipo istorijos mėgėjas, naudojosi, kai, jam į Karaliaučių atvykus, kunigaikštis Albrechtas pavedė L. D. istoriją rašyti; tai atsitikę del to, kaip yra Prūsų seimas 1578 m. užprotokolavęs, kad jam buvusi žinoma senovė; o svetimose kronikose esą prūsų istorijos faktai to krašto nenaudai iškraipyti (žiūr. TMi). Buvo gyvas reikalas, nes judrios ir apsukrios organizacijos jau naudojosi spauda Rytprūsių nenaudai; ir kadangi anais laikais paprasčiausia ir mėgstamiausia skaityti knyga buvo kronika, kuri tuomet atstojo ir laikraščius ir beletristiką mūsų laikų, tai reikėjo L. D. būtinai kroniką rašyti: aplinkybės jį verste vertė tai daryti.

Kaip tik anais laikais jau viršminėtas Kromeris pasirodė tiek prūsams, tiek Lietuvos savistovumui pavojingas, nes savo veikalais daug žalos anų kraštų savistovumui padaręs, jo veikalai buvo tarp 1554 ir 1568 mm. atspausdinti keliais atvejais (laidomis) Bazelyje ir greitu laiku paplito, įdavę lenkams į rankas dokumentus išrodymui teisių tuos kraštus Lenkijai prijungti; tai buvo išplatinimas

lenkų pretenzijų, paremtų jų pačių dokumentais iš Krokuvos archyvo. Ir galų gale lenkų byla buvo laimėta, išpopularizavus per kronikas ir kitokius raštus jų teises į svetimus kraštus. Bet anais laikais prūsų ir lietuvių visuomenės nevienodai į tą lenkų literatūrą reagavo; kai Lietuvos seimas 1559 m. prašo vien Lietuvos Gaspadorių daryti akciją prieš „nepadorias" lenkų kronikas ir apginti Lietuvą nuo jų užpuolimų (Liubavskis, 275), Prūsų luomai 1575 m. stačiai reikalauja kuo greičiausio parašymo savo kronikos, o 1577 m. jų seimas, susirūpinęs istorijos rašymu, prašo valdžią istorijos rašymą pavesti geriems ir protingiems žmonėms, o ne vien L. Davidui, kuris jau per daug esąs pasenęs ir silpnos sveikatos. Sekančiais metais vėl kreipėsi Rytprūsių luomai į savo vyriausybę, reikalaudami bent geresnio kambario tam savo istoriografui ir daugiau pagalbininkų, raštininkų (TMi 353 ir THi 229 230). Taip daug buvo laukiama iš L. D. kronikos, kaipo antitezės Kromeriui, taigi ir jo šaltiniai Grunau. Bet, Davido kroniką skaitydamas, susitinki netikėtai su Grunau veikalu.

L. Davidas, tiesa, kai kuriose vietose prieštarauja Grunau (THi 230 ir t.), bet jam vis delto tiki ir laiko jį savo geriausiu šaltiniu (Wegele, 431).

Ar bereikia geresnio pavyzdžio jo pasitikėjimo G., kaip jo kronikos III tomo, 25 p., kur Davidas džiaugiasi, kad, ačiū Dievui, („Gottlob") išsigelbėjo nuo pražūties senos kronikos, paslėptos vienuolynuose: tai argi ne G. žodžiai! Kitoje vietoje (VII, 191) vėl išreiškiamas džiaugsmas, kad Grunau 1526 m. suradęs Dancigo vienuolyne puikių senų knygų. Davidas giria Grunau už jo gerus šaltinius ir geras žinias. Tuo L. Davidas yra tikras XVI amžiaus žmogus, nes ir jam susuko galvą savo storu veikalu ir įdomiomis žiniomis mūsų Simon Grunau; jam minint Grunau, kai kada pridedamas ir gero žmogaus („des guten Mannes") epitetas; tačiau savo veikalo antroje pusėje L. D. pradeda šiek tiek G. kritikuoti. Taip III, 48 p. jis pastebi G. chronologijos netikslumus ir įvairių faktų supainiojimus, bet sako, kad G. vis delto darbštus vyras buvęs, nors kai kur ir skirtinus dalykus į vieną vietą (krūvą) suversdavęs, be didelės nuovokos ir supratimo (THi 232).

Bet savo kronikos tolesniame tekste jis jau pažymi daug G. klaidų (LD IV, 134) ir stebisi, iš kur gautos tos G. žinios (LD, VIII, 10); priėjęs iki Konrado Jungingeno laikų, D. „ir labai" paabejojo, ar iki tol būtų užtekę Grunau anų senų knygų, ir ar nebūsią tam Dancigo vienuoliui tai visa prisisapnavę; toliau (LD. VIII, 115) jis jau pastebi, kad „Herrn Simon Grunau" per dažnai suve-

džioja „jo senos knygos". Bet tai buvo jau per vėlu atidengta, nes netrukus D. pasimirė ir jam nebeteko iš naujo kroniką peržiūrint ir redaguojant paliuosuoti savo veikalo nuo G. tradicijos ir įtakos. Bet kitiems jo veikale G. įtaka buvo visai aiški ir dar to paties amžiaus žmogus Schütz'as, kaip jau matėme, primygtinai reikalavo, kad G. būtų pirmiau negu L. D. išspaudintas.

Del tos priežasties Rytprūsių liuomai ir perstojo domėties D. veikalu ir per tai ta kronika išgulėjo archyve apie 200 metų, visai užmiršta, tik 1812 m. Henning'as teikėsi ją atspausdinti. Tokiuo būdu L. D. prisidėjo G. pragarsėjimui jo tikybinių ir politinių priešų, tai yra protestantų, tarpe.

Pirmiausiai jo pėdais nuėjo viršminėtas liuteronų kunigas Henneberger'is, L. D. draugas (THi, 247); tai buvo mokslinčius, karštas geografijos ir istorijos mėgėjas; jis apvaikščiojo visą Prūsų kraštą (Pisanski 219) ir visur rinko tiems mokslams medžiagą.

Labai sąžiningai pažymėdavo jis šalia savo teksto iš kur gauta žinia ir, ką galime matyti, savo dar iki šiol nenustojusį vertės veikalą rašydamas: „Erklärung der preussischen grösseren Landtafel oder Mappen" (Königsberg 1595)" jis naudojosi 23 prūsų kronikomis, 54 spausdintais veikalais ir 20 šiaip rankraščių.

Tas jo veikalas irgi parodo mums, ko reikalavo iš istoriko anų laikų skaitytojai, ir kas galėjo padaryti autorių garsiu žmogumi; pasirodo, kad tai etnografija, žinios apie legendarę senovę ir visokios stebuklingos ir baisios istorijos; ir tam dalykui daugiausiai tiko mūsų G., todel ano vardas daugiausiai Hennebergerio citatose kuo dažniausiai pasikartoja.

Bet kur neužteko G., tai ir pats H. žino daug anekdotų apie velnius ir bedievius, taip pat žinomos jam ir pranašystės, Dievo bausmės ir tt.; pav., 1575 m. vienas valstietis buvęs velnio į pragarą nugabentas už tai, kad smuklėje savo kleboną keikęs. Tai buvo to amžiaus bendra ypatybė, ir nestebėtina todel, jei H. pasinaudojo panašiais G. ir kitų apsakymais, kai gamino savo draugams, liuteronų pamokslininkams, vadovėlį, kur buvo visos istorijos ir anekdotiški atsitikimai 10 Dievo prisakymų sudėlioti. Pavadinimas to keisto veikalo štai koks: „Register etzlicher fürnehmer Tugenden und Laster sammt derselbigen Belohnungen und Strafen, nach Ordnung der Zehn Gebote ausgetheilet, zu Nutz armen Pfarrern, so die grossen Promptuaria exemplorum nicht zu zahlen haben".

Bet daugiausiai H. pasinaudojo G. žiniomis savo pirmam (1584 m.) veikalui apie prūsų kraštą, kuris jo paties pavadintas, „kurcze und wahrhafftige Beschreibung des Landes zu Preussen ir tt.". Ten prakalboje (p. 5) duota šiek tiek žinių apie G.: jisai esąs pats ne taip jau senas, bet G. rankose buvę geros senos prūsų kronikos (jos išvardytos sekant patį G. sąrašą); tų kronikų, išskyrus Dusenburg (= Dusburg), dabar mažai kursuoją, o G. ir dar daugiau šaltinių turėjęs...

Keista išrodo, kai H. vartoja G. prieš Kromerį ir lenkus, išrodinėdamas, kad Kulmo kraštas seniau ne lenkams priklausęs: „bet Simon Grunau II, 4 ‚fein' išrodo, kaip prūsų kunigaikštis Helmo buvo visai savystovis ir paskui vien per jungtuves pateko į mozūrų globą" (p. 86).

H. padėdamas G. su savo žiniomis patenka ir į kitus Europos kraštus, kur irgi žmonės įdomavosi prūsų etnografija; pav. Hartknochas (ANP 20) rašo apie vieną prūsų kroniką, kuri Harleme olandų kalba buvo išspausdinta ir „beveik žodis į žodį" H. trims knygutėms visai atatiko.

Tiek Prūsuose, tiek ir kitur buvo atskiri Grunau pasakojimai, pavyzdžiui, apie prūsų pagoniją kartas po karto spausdinami.

Taigi G. atrodė visiems geru šaltiniu ir juo naudojosi tarp kitų ir M. Waissel'is, protestantų rašytojas (THi 251 ir Pisanski 210), kai rašė savo 1599 m. išleistą knygą. Taip pat ir jau minėtas K. Schütz'as, berašydamas savo „Historija rerum Prussicarum... Zerbst, 1592 m." ir antra laida „Leipzig, 1599 m." naudojosi G., pav., aprašydamas vadinamąjį atskalūnų karą. K. Schütz'as buvo vienas iš geriausių anų laikų kronistų (THi 252-262), nors ir paskesnieji kritikai ir jį, kaip ir G., plūsta (pav. Hirsch savo „Danzigs Handelsgeschichte" p. VII, past. 3); Schütz'as neminėdamas tiesiai G., bara kronikas, kurios surinko iš visur arba, jo žodžiais tariant, iš visų užkampių žinias; gal tai ir į G. buvo taikoma.

Taigi galima sakyti, kad XVI amžius G. kronikos beveik nekritikavo, o ją atidavė paskesnėms kartoms, laikydamas G. garbėje kaipo gerą ir ypač pavyzdingo darbštumo istoriką.

Katalikų visuomenei jis iš karto pasirodė labai ištikimas ir vertas platinti; Vakarų Prūsuose daromos buvo jo kronikos ištraukos pav. Wartzmann'o, ir tokiuo palengvintu būdu buvo jo pasakojimai skleidžiami kuo plačiausiai. Kadangi jis pilnai atatiko tam amžiui, tai ir protestantų moksliančiai pakartojo visur, kur tik tiko, jo žinias ir net jo faktus sunaudojo sakyklos reikalams.

Ypač istorijos literatūroje prigijo G. padavimai apie prūsų senovę; citatų vartojimui įėjus į madą, G. vardas jau nuolat kartojamas ir darosi vis labiau populiarus. XVI amžius tai didžiausio G. pasisekimo laikas, kada jis visokių krypsnių literatūroje įleidžia kuo giliausiai savo šaknis; tuomet nusistatė tam tikruose rankraščiuose ir jo kronikos tekstas.

Vien neaišku, kodel protestantai ne taip greitai pastebėjo G. priešingos jiems tendencijos; galima vien tuo aiškinti, kad ne visi Gr. traktatai buvo jiems žinomi; rodosi, tai visai patikrino Vollbrechtas savo viršminėtame straipsnyje, kai jis 1724 m. kalba atskiruose paragrafuose apie H. ir L. D. Mums rodosi, kad Rytprūsiai iki suvienytos lenkų lietuvių respublikos perdalymo težinojo Grunau 19 tr., bet paskutiniųjų 5 iki XVIII amž. galui, t. y. iki Boltz'o laikų, nežinojo, o ten, kaip tik ir buvo prūsų suprotestantėjimas išbiaurintas. Rodosi, daugiausiai ten matyti prūsų kunigaikščio, taip įtartinai uoliai kronikas sekusio, kieta valia ir jo kalta cenzūra; bet, antra vertus, ir paties G. partijai, tai yra katalikams ir lenkams, nebuvo, regimai, didelio išskaičiavimo iš karto visa tekstą į apyvartą paleisti ir savo antagonistus nuo skaitymo kronikos nubaidyti; ar ne čia glūdi priežastis, jei, kaip jau žinome, jezavitai iš Braunsbergo tų paskutiniųjų traktatų nei už kokius pinigus nenorėjo išleisti. Gal, nenorėjo jie tokiu būdu anai likusiai kronikos daliai, be abejo, jų tikslams naudingai, kelią į protestantų visuomenę visai užkirsti.

Grunau XVII amžiuje.

Vienas to amžiaus žymiausių istorikų, kuriam prūsų senovė labai rūpėjo, buvo Kristupas Henrikas Hartknoch'as (1644—1687); jis buvo Karaliaučiaus universito mokytoju (magister) nuo 1672 iki 1677 mm., o paskui Torno gimnazijos profesorium. Jo paties trys veikalai ir jo mokinių disertacijos yra vien apie krašto istoriją; jis pirmas atspausdino Dusburgo kroniką, paskui parašė prūsų bažnyčios istoriją, kuri yra labai svarbi ir dabar, kaipo medžiaga anų amžių istorijai (Wegele, 719); bet pragarsėjo jis savo trečiuoju veikalu: „Altes und Neues aus Preussen 1684 m.

Jis buvo vienintėlis tame amžiuje beveik to krašto istorijos tyrinėtojas Karaliaučiaus universite; nors ir istorijos katedra ten nuo 1618 m. veikė, bet jos atstovai buvo bendros istorijos, ypač senosios, specialistai, kuriems prūsų senovė visai nerūpėjo. O visuomenei, kaip tik ta isto-

rija ir rūpėjo; tai parodo nors ir sekantis faktas. 1676 m. išėjo Hartknocho mokinio Rippeno disertacija apie senovės prūsų valstybę (žiūr. Selectae disertationes), Karaliaučiaus visuomenė tuo džiaugėsi; tai mums liudija išlikę paskirti tam net trys eilėraščiai, kurių viename, paties Hartknocho rašytame, sakoma: tėvynė būsianti jam už savo istorijos ištyrimą dėkinga!

Tiek Rippen'as, tiek kiti Hartknocho mokiniai, kurių darbai viršminėtame disertacijų rinkinyje užsiliko, neturėjo savo rankose G., ir jo vardas nepateko į jų šaltinių sąrašą. Bet patsai jų mokytojas tuo pačiu laiku rašydamas savo veikalą, tais pačiais 1679 m. pasirodžiusį, net perdaug dažnai nurodo G., kaipo savo šaltinį; remarka „ex sententia Simonis Grunovii" taip ir mirga jo tekste. Kitaip nesuprantamas mokinių apie G. tylėjimas, kaip vien leidžiant, kad mokytojas nedavė G. veikalo jiems skaityti, sau jį pasilaikydamas, kaipo labai reikalingą ir svarbų šaltinį.

Rezultatas G. pažinimo 8 p. taip išdėstytas.

Simonas G. esąs parašęs 22 tr. Jo garbės plėšti negalima, nes jis sąžiningai (accurate) aprašo prūsų stabmeldystę (nors ir daug kas ten išrodę Hartknoch'ui įtartina); be to, G. pilniau aprašo prūsų vyskupijas ir tiksliau negu kiti seka meistrų eilę; neretai jis klystąs chronologijoje, bet kaltę už tai metąs savo šaltiniams,

Dusburgo kronikos leidime, būtent prierašuose, jis ginčijasi su G., nors ir prisipažįsta neturįs kronikos ekzemplioriaus, o ją daugiausiai iš Henneberger'io cituojąs.

Geriausiai galima susekti Hartknocho nuomonę apie G. jo pagrindiniame ANP veikale. Bet ir H. buvo varžomas savo tyrinėjime ir Hennebergerio autoriteto, ir jo paties kai kurių pažiūrų su G. identiškumo; ką buvo iš G. paėmęs Hennebergeris, tas darėsi mūsų kritiko akyse, kaip ir tikra, o pažiūrų su G. bendrumas buvo perdidelis, kad kritikas būtų į G. pažiūrėjęs visai objektingai; tam užtenka sekančio fakto: G. aprašytas amžinai žaliuojąs ąžuolas Romovėje Hartknochui rodosi visai galimas daiktas, nes velniui tai buvę reikalinga, kad prūsai jį labiau garbintų. (ANP, 117).

Ir tik Videvučio ženklas herbas atrodo jam prasimanymu (ANP, 111); taip pat skeptiškai žiūrima į G. trejybę ir manoma, kad tai arba prasimanymas esąs, arba senų bobų pasaka (ANP, 127), nes šitų trijų dievų (Perkūno, Pikulo ir Patrimpo) niekas prieš G. nežinojęs, ir kiti dievai, kaip Okkapirmas (Maletijaus) arba Kurcho, papos legato 1249 m. žiniomis svarbesniais už trejybės dievaičius išrodę; Maletijus padėjęs G. trejybę į paskutinę vietą, o

prūsų vyskupai Jurgis Polenz'as ir Povilas Speratus savo prūsų dievaičių sąraše įdėjęs Patrimpą į 5, Perkūną į 8 ir Pikkolą arba Pakolą net į 9 vietą.

Taip pat klaidinga atrodo H. pasaka Videvučio ir Brutenio mirties (ANP, 140 b); bet paskui apie šitai jis žymiai suminkštino savo kritiką (ANP, 162).

Toliau, del žodžio Krivė nesutinka su Hennebergeriu ir G.: tas žodis reiškiąs teisėją ir Krivė Kriveito reiškiąs teisėjų teisėją.

Bet sąrašas visų krivaičių, G. sustatytas, jo neįtikino (ANP, 147 b), nes prūsai nemokėjo rašyti, o be užrašų, vien atmintyje tiek vardų iš žilos senovės iki G. išlaikyti nebuvę prūsams galima.

Bendrai imant, H. seka G. keliais ir pakartoja ano pasakas, arba, matydamas jose teisybės branduolį (ANP, 126 b, 127 ir tt.), arba manydamas, kad tokios gražios istorijos būtų grynas G. prasimanymas, arba, jo žodžiais tariant, „nevisai iš oro pagautas" (ANP, 128).

Hartknoch'as stengiasi net kai kuriais atvejais paremti G., pav., aiškindamas, kokiuo būdu prūsų tikyba išnykusi ir apie ją mažai žinių telikę: tatai atsitikę 11 šimtm., kada Boleslavas Narsusis Romovę sudeginęs su visais prūsų dievaičiais; prūsai nebeatnaujinę savo šventyklos ir pametę senąjį savo Dievų kultą, nes... jiems jie atsibodę, ir... į senų dievaičių vietoj pradėję saulę, mėnulį ir žvaigždes garbinti (t. p.).

Hartknoch'as palaiko (ANP, 147 b) G. nuomonę apie prūsų teokratiją ir gailisi, kad tokia graži pasaka apie Brutenį ir Videvutį esanti ne tikra: o kaip būtų tai geras teokratijos išrodymas. Matyti, jo širdis nesutinka šiuo klausimu su proto išrodymais, ir todel jo veikale tiek daug kartojama G. pasakų apie prūsų papročius (156 b), žmonių aukojimą (157 a), krivaičio sužinojimą dievą valios (160 a), visokie prūsų prietarai (165 ir tt.). Ne kas kitas, tik tas mokytas Hartknoch'as išlaikė mums net senosios Romovės piešinį, kurį mes visi taip dažnai knygose matome.

Todel galima sakyti, kad Hartknoch'as nesumažino G. garbės ir padarė vien G. veikalui pastabų daugiausiai del G. chronologijos netikslumo, neištikimumo ir jo atskirų nupasakojimų, „kurie nesutinka nei su prūsų nei su kitų tautų istorija" (ANP, 16).

Taip laimingai, palyginant, praėjęs pro protestantą Hartknochą, G. visai įsiviešpatavo katalikų literatūroje: ten jis yra didžiausias autoritetas, ir ten niekas neabejoja jo žiniomis.

Pirmiausiai Tomas Treterus (mirė 1610) Varmijos kanauninkas išvertė į lotynų kalbą kaž kokio Jono Kretschmerio vokiečių kalba rašytą kroniką apie Varmijos vyskupiją (ANP. 19). Jo vertimas buvo 1685 m. išspausdintas Krokuvoje, kuriame pilna G. žinių, nors ir nenurodoma kokiu būdu jos ten pateko: ar tiesiai iš G., ar per tarpininkus.

Kitas Varmijos kanauninkas Johann Leo parašė amžiaus pradžioje kroniką lotynų kalba (SrV II, 220). Jis rėmėsi irgi G. nuomone, išversdamas anojo žinias į lotynų kalbą.

Dar trečias rašytojas—jezavitas Thomas Clagius, rašydamas savo veikalą apie šventos Liepos („Heilige Linde") stebuklus (Kelne 1659 m. „Linda Mariana ir tt.), be galo ir saiko išaukštino mūsų G., nes apie jį tenka užeiti tokių išsireiškimų, kaip: „audiendus est idem ipse Grunau" (192) arba „Simon Grunau, inter rerum prussicarum scriptores facile princeps" (36) arba vėl, kad G. esąs puikiausias liudytojas (162 p „ut Johannes Leo ex Simone Grunau, teste aurito, refert, decebatur, seculares esse boves Lutheranos; sed sacerdotes et profugos Monachos omnibus Daemonibus esse deteriores").

Iš to darosi aišku, kaip G. buvo katalikų autoriams reikalingas ir jie, be abejo, žinojo ir kiti skaitė jau visus G. traktatus, kai Hartknochas ir kiti protestantai kai kurių traktatų nebuvo ir girdėję.

Bet pamažu Karaliaučiaus visuomenei pradėjo G. partiškumas į akis kristi, ir tai nestebėtina, nes buvo vis delto tikybinių ginčų ir karų laikai; bet į spaudą tai nepateko, gal, vien pasikalbėjimuose tarp Karaliaučiaus literatų buvo G. nepalanki nuomonė kartojama.

Galima tas suvokti, vien sprendžiant iš to, kad sekančiame amžiuje Vollbrecht'as buvo jau priverstas G. reputaciją nuo nežinomų mums ir jo neįvardytų šmeižikų ginti; arba D. Braunas, kaip matysime, reiškia G., kaipo mažai įvertintam kronistui, savo užuojautos ir simpatijos.

Grunau XYIII amžiuje.

Nedaug terasime vyrų, kurie būtų tame šimtmetyje G. klausimu užsiėmę. To priežastimi buvo daugiausiai istorijos ypač prūsų krašto kaip ir sunykimas (Pisanski 669), o iš dalies ir nepatogumas, gal, ir nesugebėjimas rankraščiuose raustis; ypač senų raštų skaitymas buvo anais laikais mažai priprastas dalykas: garsusis Hartknochas senų rankraščių irgi nemokėjęs, anot Vollbrecht'o, skaityti. Apie amžiaus vidurį pasirodo Karaliaučiuje istorijos rin-

kiniai: „Erläutertes Preussen“ (1724—1742) ir „Acta Borussica“ (1730 — 1732). Pirmojo jų, N 18, mes randame ištisą straipsnį apie G., jau minėto I. Ch. Vollbrecht'o parašytą (375 p). Ten teisina jis G., taip sakydamas:

„Obgleich auch die meisten, diesen Grunau einen faulen München schelten, so bin dennoch nicht derer Meinung, sondern halte denselben zweifelsohne vor einen curiösen und soviel in seinem Vermögen gewesen, nach der Art damaliger Zeiten, fleissigen Nachforscher preussischer Gewohnheiten, Sitten und Geschichte.“

Tas autorius niekiek neabejoja, kad G. tikrą tiesą apie prūsus ir jų gyvenimą atpasakojęs, ir visai neužsipuola G. chronologijos ir net, radęs rankraštyje klaidingą iš rinkimo didmeisterio Hermano Saltzo metų skaičiaus, jis be pykčio juos ištaiso, vietoj 1290 m. 1210 m. pastatydamas, teisingai supratęs, kad tai rašybos klaida (spausdintos kronikos I, 142 taip pat teisingai 1210 padėta.

G. kronikas, surastas vienuolyne, V. labai vertina, bet be galo gailisi, kad G. jų žodis į žodį neišspausdinęs. Hartknocho prikišimas, kad G. necitavęs savo šaltinių, esąs nereikalingas: tuomet taip buvę priprasta rašytojų tarpe, taip daręs kad ir garsusis Krantz'as!

Nebaido kritiko ir G. stebuklų gausybė ir visoki jo keisti anekdotai, nes tai jo pažiūrų esąs apsireiškimas. Kaipo išvada visos kritikos pasakyta: reikėtų G. kronika greičiausiai išspausdinti; toks veikalas rastų užtenkamai skaitytojų; tai esanti ne vien jo, bet ir Hofrato Brauno nuomonė.

Dabar pereidami prie to Brauno nuomonės, turime tris jo veikalo vietas ištisai paduoti. Štai jos:

„IV. Simon Grunau, Tolkmitensis Borussus, Monachus Ord. Praedicatorum, Anno 1521 ex multis Chronicis Prussiae, a viris idiotis conscriptis, et in pariete monasterii Dominicarum Gedani casu repertis, hocce opus suum Chronicum Historiarum Prussiae Germanice MSptum, composuit. Nihilominus in his quoque centonibus Chronicis verae historiae texturam invenit, quibus multa fabularum inquinamenta non abstersit, vir vera â falsis, digna ab indignis, non satis purgare sciens. Laude tamen diligentiae suae non omnimodo privandus“ (žiūr. 246 p.).

B. peikia Henneberger į už perdidelį tikėjimą G. kronikai ir giria Hartknochą už jo kritiką:

3) Ast Hartknoch vir emunctae naris, ultro ineptas narrationes suboffaciens, de multis dubitavit, inepta et indigna sprevit, caetara ad rectum usum veritatis convertere scivit, et potissime veteri suae prussiae inseruit.

Toliau sakoma G. daug nustojęs eidamas prieš vokiečių Ordiną; jo veikalas esąs perdidelis ir vien kantriems žmonėms galima jis skaityti; kronikos nuorašai netinkamų esą žmonių daryti ir sugadinti. Štai paties B. apie tai žodžiai:

4) Praeterea Grunau in dedicatione suâ ad Sigismundum I Regem Poloniae, aut ubi de causis bellorum egit, et passim alibi, in Ordinem Cruciferorum increpandi nimius, recenti odie omnia damnavit, impotenter affectibus suis indulgens, suo ipso fidem plenam perdidit.

In illa raritate hujus magni voluminis, maximum quoquo taedium lectori, etiam sedulo et rerum Prutenicarum amantissimo facit, quod amanuenses moderni, antiqui characteris ignari, et morae impatientes saepissime quid pro quo, absque rerum et verborum cohaerantiâ scripserint. Quod huic quoque exemplari N o v e n d i c i m T r a c t a t u u m Gruno vii contigit, es apographo bibliothecae Regiomontanae mendose descripto.

Kaip matėme B. paminėta 19 traktatų; gale šimtmečio istorikas L. Bačko žino taip pat 19 traktatų; nes jis savo veikale (Geschichte Preussens, Königsberg 1792) apie G. kalbėdamas, sakosi 19 tr. težinąs.

Bačko sakosi (savo prakalbos XIV) retai G. kaipo žinių šaltinį vartojęs ir tai daręs tik tada, kai jam iš kitur žinių trūkę; jo nuomone, G. tenka naudotis vien del jo ryšių per senus vienuolynus su senaisiais laikais ir, antra vertus, del jo gero pažinimo prūsų kalbos.

Bet Bačko nejaučia beesąs G. įtakoje, nes kalbėdamas apie seniausius laikus, rėmėsi vien beveik L. Davido kronika, kurią jis labai aukštai įvertino (ten pat XIII); dar ir kitos jo vartotos kronikos jungė jį su G., pavyzdžiui, kad ir Wartzmann'o kronika (ten pat minima XV) arba Heideno kompilacija (ten pat XVI), kurios kaip žinome daugiausiai G. žinias išrašo.

Taip ir nepasisekė ano amžiaus protestantams nuo G. padavimų pasiliuosuoti; jis ir toliau jų istorijos tyrinėjimus lenkė į savo pusę. To amžiaus kritikai pakartoja vien Hartknocho arba L. Davido apie G. nuomones.

Kas naujo įvyksta G. problemos srityj prūsų Rytuose anais prusų karalystės stiprėjimo laikais, tai pyktis del G. antiprūsiškos tendencijos; suvienytai lenkų lietuvių respublikai suirus, tas dar labiau jaučiama istorijos literatūroje, bet romantizmo laikams atėjus ir tai Prūsuose užmirštama, G. nebebaramas ir nebesmerkiamas, ir priešingai Karaliaučiuje susilaukė iš Pisanskio gan geros atestacijos (Pisanski, 63); jis taip prielankiai apie G. rašo.

G. esąs už darbštumą pagyrimo vertas, jis turėjęs ir vartojęs daug senų knygų, kurios per ilgą laiką buvusios užmūrytos Dancigo domininkonų vienuolyne; jis esąs visai ištikimas žinių šaltinis, o už jo kronikos trūkumus arba apsirikimus kaltė krintanti jo netobūliems šaltiniams; savo laikų istorijos G. esąs visai ištikimas liudininkas ir atpasakotojas.

G. nemokėjęs savo šaltiniuose atskirti tiesą nuo melo; nedovanotina esą jam daug didelių klaidų iš apsileidimo padarytų chronologijos srityje; jo silpnybė buvusi stebuklų ir anekdotų surašinėjimas; negalima esą neprikišti jam ir jo partingumo: jo fanatizmas, Ordeno ir reformacijos neapykanta esą sudarę G. kronikoje daug nepamatuotų ir kitaip visai neišaiškinamų klaidų.

Taip sulyginamai minkštai buvo įvertinamas mūsų kronistas protestonų sferose, ir tuo pat laiku vienas Karaliaučiaus vyras, aukščiau minėtas Boltz'as, beveik visas laisvas savo valandas paskyrė G. studijoms ir jo kronikai tyrinėti; jis su didžiausia ištverme nurašo visą didžiulės kronikos tekstą; tada, kaip matėme tai iš paties B. užrašų, buvo iš Prūsų vakarų išgautas visas kronikos tekstas, ir buvo atvykę iš Braunsbergo į Karaliaučių ir paskutinieji Grunau'o traktatai per sumanaus Bačko apsukrumą.

Boltz'o nuorašas, ano laiko raidėmis pagamintas, palengvino paskesnių istorikų darbą, nes tų laikų mokslinčiai nebuvo pratę senovės rankraščius skaityti; gauti tokį lengvai įskaitomą nuorašą buvo labai pravartu, tiek G. gerbėjams ir pasekėjams, kaip A. Kotzebue, tiek G. priešams ir kritikams, kaip M. Toeppen'as kad buvo; be Boltz'o kopijos būtų G. problema netaip greitai sulaukusi savo tyrinėtojų.

Todel tas Boltz'o pasidarbavimas kartu su jo padarytomis rankraštyje pastabomis, bene bus didžiausis ano amžiaus įvykis G. probIemoje; tomis pastabomis pasinaudojo Toeppen'as, bet apie tai, kaip ir apskritai apie Boltz'a, nei vienu žodžiu savo rašiniuose nepaminėjo; taip ir rodosi mums to amžiaus nuopelnai, G. problemoje padaryti, didesni negu iki šiol; tai buvo galima susekti spaudoje.

Grunau XIX amžiuje.

Tik tuomet G. problema buvo griežčiau pastatyta, kada istorija pradėjo veikti, kaipo mokslas, ir jos kritikos koštuvas, kaipo reikalingiausis mokslui įrankis. Anų amžių G. kritika buvo daugiausiai gana mandagus apie G. pasikalbėjimas; kad ir buvo Hartknocho ar kitų G. už-

sipulta, bet buvo be sistemos tai daroma ir, kaip jau matėme, tokių kritikų darbai neatatiko jų žodžiams, ir pačių jų veikaluose G. nemažiau viešpatauja negu ir kitų rašytojų, kurie buvo apie G. kroniką ir geresnės nuomonės.

Tik XIX amžiuje iš istoriko buvo reikalaujama kritiško šaltinių įvertinimo ir ypač išaiškinimo, apie ką galima iš tam tikro šaltinio gauti žinių, ir kurios jo dalys visai nevartotinos. Šaltinių žinios pradėta skirstyti į senesnes ir naujesnes, į originales ir pasiskolintas ir tt.; buvo įmama į galvą visa, kas tik buvo galima tam reikalui suvartoti: autoriaus gyvenimo apystovos, jo įsitikinimai, galima ir matoma tendencija, siekiai ir t. p., ir kiekvienu atveju, kad ir labai painiais būdais stengtasi suprasti, kur ir kiek galėjo kalbamasis autorius nuo tiesos nutolti. Taip elgėsi, pav. Ranke su Guicciardini (Fueter, 462).

Bet G. problema to iki šiol nesusilaukė, nes jis su savo rašiniais yra įdomus vieno Vokietijos kampelio istorijai, ir didieji naujos istorijos meistrai, kilnūs protai, neturėjo su juo jokio reikalo. Buvo galima to vien iš vokiečių susilaukti, tik juos turime čia galvoj. Lietuviai dar nesuspėjo istoriografijos dalykais plačiau užsiimti, o lenkai, neišskiriant nei Mierzynskio, nei Brückner'io, daugiau destruktyvinį mūsų praeičiai darbą varė ir sąmoningai ar nesąmoningai tai darydami, visai nebuvo G. problemos iš pagrindų sprendimu užinteresuoti. Jiems visai užteko bendrų XVI amžiaus istoriografijai ydų ir dar G., kaipo prasto vienuolio ir neprityrusio rašytojo, trūkumų, kad būtų jau galima, visai išniekinus G, kaipo melagį ir falsifikatorių, išmesti iš istorijos apyvartos jo kroniką; jų, ypač Miežinskio, nieko beveik nauja nepasakyta palyginant su vokiečių priekaištais, jau senai G. padarytais; taip maždaug buvo rusų dvasiškių daroma; jiems teko užsipulti katalikus, naudojantis protestantų argumentais, o protestantus niekinti, katalikų teologų priruoštais jų trūkumų ir ydų išrodymais. Taigi ir lenkų rašytojai savystoviai G. klausimo nenagrinėjo.

Bet ir patys vokiečiai XIX amžiuje užsipuola G. ne iš karto; jie tai daro tik antrą amžiaus pusę, kada jų tautos sąmonė vedė juos į tautinį Bismarko laikais susivienijimą, kada Prūsuose buvo susidaręs patriotiškas ūpas. O amžiaus pradžioje to nebuvo. Paimsime, kad ir Karaliaučiaus istoriką Joną Voigt'ą (ištarti reikia: Vogt); jis išleido 1827 m. savo vokiečiams ne perdaug svarbų, o mūsų tarpe perdaug pragarsėjusį, veikalą apie prūsų istoriją; jis daug nuveikė (Lohmeyer, 155) ir prisilaikė gan gerų metodų, bet jis daug ką iš G. pakartoja, kad ir savo pasta-

bose (II, 223, 504, 593, ir t. t.); jis G. melagiumi vadina ir gauna daugiausiai G. žinias per L. Davido kroniką; bet jomis naudojasi ne vien seniems laikams (Lohmeyer, 156).

Apskritai V. trūko griežtumo, ir G. klausimu jis užėmė pilną neaiškumų poziciją; panašiai atsitiko ir Grigaliaus VII klausimu, ir ten jis taip norėjo būti visiems teisingas, kad katalikų sferose, jo monografijai apie tą didįjį papą pasirodžius, susidarė tvirta nuomonė, jog V. esąs į katalikų tikybą sugrįžti pasiruošęs (Wegele, 1033, 1034).

Taip ir G. problemoje jis kalba daugiau už G., nei prieš jį. Pažiūrėkime tik sekančius jo galvojimus apie Kristiono kroniką: jis visai palaiko G. (I, priedas Nr. 1, 617 ir t. t.). Ten gina jis Kristiono kronikos buvimą ir taip išrodinėja.

Svarbiausios žinios apie prūsų senovę pasiremiančios vyskupo Kristiono žuvusia knyga, „naujausiais laikais“ buvęs abejojamas to šaltinio buvimas, nežiūrint to, kad G. ir L. Davidas turėję jį prieš save; tiesa esanti, kad visai nežinia, iš kur jie jį gavo, bet esąs taip pat neužginčijamas faktas, kad abu viršminėtu kronistu Kristiono veikalu naudojosi.

Kad tai neesąs G. prasimanymas, išrodą L. D. kronikos aiškūs posakiai.

1. Kristiono tekstas galėjo abiejų kronistų rankose būti ir visai galimas daiktas, kad ta „sehr merkwürdige chronik“, minima ir korespondencijoje tarp kunigaikščio Albrechto ir Dancigo vienuolyno administratoriaus Schewecke ir buvusi Kristiono knyga.

2. Daug kartų L. D. aiškiai pasisako turėjęs Kristiono kroniką, todel nesą abejonės del jos buvimo; pav., „Dominus Christianus“ yra tų vyrų sąraše, kurių raštais jis naudojosi ir juos savo akimis buvo matęs arba (53 p.) teisingasai L. D. kalbąs apie Krivų Krivaitį „šiaip sakydamas“... pono Kristiono prūsų vyskupo rašiniu, su kuriuo aš daugiausiai turėjau iki šiol reikalo“.

3. L. D. bus turėjęs savo rankose Kristiono tekstą jau vien ir del to, kad jis nurodąs jį kaipo savo šaltinį ir ten, kur G. apie tai tyli (I, 156; II, 94 ir t. t.)

4. Turi būti Kristiono, o ne kieno kito kronikos likutis esąs lotynų kalba parašytas fragmentas; jo tekstas ten paduodamas Voigt'o.

Taip įsitikinęs, kad Kristiono kronika yra tikra realybė, V. sukombinavo sekantį to seniausio šaltinio turinį, kaipo išrodytą faktais.

1. Pirmiausiai ėjusi ištrauka iš Dyvoinio kelionės, gauta iš kanauninko Jaroslavo: tai buvęs ne Dyvoinio rašinys, bet to paties Plocko kanauninko konceptas.

2. Pasaka apie gotų kelionę į Gotlandą.

3. Gotlando ateiviai Prūsuose (Gr. ir L. D. nurodo čia Kristioną, kaipo savo šaltinį, bet G. labiau prisilaikąs jo, kai L. D. savaip Kristiono medžiagą tvarkęs, be to, karaliaus rinkimai esą ir fragmente).

4. Prūsų įstatymai.

5. Prūsų kova su mozūrais (abu kronistu atpasakoja tai vienodai; Dyvoinio, kaipo savo šaltinio, paminėjimas 550 m. yra aiški vyskupo klaida; jis, matyti, sumaišęs savo šaltinius).

6. Krašto padalinimas 12-ai karaliaus sūnų (G. neparodąs savo šaltinio, o L. D. aiškiai nurodąs Kristiono raštą; fragmentas žinąs irgi apie tai).

7. Karaliaus ir krivaičio pasiaukojimas (tik L. D. nurodo vyskupo kroniką; stilius esąs Kristiono).

8. Apie prūsų tikėjimą, įpročius ir būdą (abu kronistu nurodo, kaipo šaltinį, Kristioną).

9. Kai kurie pasakojimai iš Ordeno laikų (pav. palyginus L. D. II, 94 ir G. VI, 7 pasirodo, kad L. D. ne iš G., bet iš K. sužinojęs).

Po to visa abejoti, kad tokia kronika iš tikro buvusi, esą visai negalima štai del kokių dar samprotavimų.

1. Lenkų ir prūsų rašytojai prieš G. nemini K., kaip ir kitų savo žinių šaltinių, nes to daryti nebuvo pratę; jų šaltiniai liko nutylėti; bet kai kurie autoriai, kaip Dlugošius arba Lindenblattas, tikriau Posilge, visai K. kronikos nežinoję.

2. Hartknochas abejoja del to, kad, visai L. D. neskaitęs, o ano kronikoje (II, 94) yra net nurodoma, kad vyskupas kroniką rašęs savo gyvenimo gale, tai yra, kada jau jis buvo susivaidijęs su vokiečių Ordenu.

3. Ordenui buvo aiškus tikslas paslėpti priešingo jam vyskupo kroniką, ir jei jis kur nors knygyne ją laikęs, tai tik duodamas jai savo kataloge kokį nors bendrą pavadinimą, kad K. vardas nebūtų minimas.

4. Dar ir del kitos priežasties K. kronika galėjo Ordeno laikuose būti slepiama ir draudžiama: žinios apie prūsų tikėjimą visai buvo nepakenčiamos Ordenui, jam Prūsuose veikiant; tik jau, kai jis Prūsuose pranyko, galėjo K. veikalas išlįsti aikštėn ir viršminėtiems kronistams į rankas patekti.

Galų gale, ta kronika galinti dar atsirasti ypač Vatikano rinkiniuose, jei gerai kas paieškotų.

Taip buvo G. kronikai dar vienas pasitikėjimas išreikštas, ir jo žinios apie prūsus buvo K. kronika atremtos. Išrodo iš tikro negalimas daiktas, kad toks žymus veikėjas, kokiu buvo pirmasis Prūsų vyskupas, nebūtų ko nors iš prūsų gyvenimo ir kulto parašęs, jei tas buvo galima prieš Ordeną, jo priešą, taikyti; visiems gi žinoma, kad ilgą laiką vyskupas K. išbuvo prūsų nelaisvėje, nes Ordenas ir nemąstė jo iš ten paliuosuoti, kaip nors jo nelaisvėje pagelbėti.

Voigt'o kritika tai romantizmo atgarsys; tada žila senovė buvo stengtasi atgaivinti: buvo iš istorijos, pasak Fueter'io (443), tada reikalaujama, kad ji būtų poėzijos ir jausmų pilna, o ne vien šaltos analizės padaras. Tokie bent buvo Walthero Scott'o savo romanams reikalavimai pastatyti, ir į jį atsižvelgė ta Europos visuomenės dalis, kuri mėgo istoriją. Visame kame buvo iš istoriko tada reikalaujama laiko ir krašto nujautimo. Pats veikalo stilius turėjo aprašomam laikui atatikti, todel iš to laiko rašinių buvo kuo daugiausiai renkama pasakėčių, legendų ir anekdotų. Viduramžius, pilnas dievobaimingumo, liko mieliausia studijų tema.

Todel ir toliau G. pasiliko mieliausias istorijos šaltinis; jis rado tuo laiku didžiausį savo gerbėją A. Kotzebue.

Bet atsiradus naujiems kritikos metodams (Fueter 330), ir pradėjus istorijos šaltinius spausdinti ir skirstyti, atsižvelgiant laiko ir ištikimumo (Wegele, 1015), prasidėjo tikrosios istorijos laikai Vokietijoje; annalai ir kronikos tarp savęs buvo lyginami ir į krūvą suvedami, taip pat traukiami į istoriko apyvartą anų laiku aktai ir dokumentai ir tt. Tada, pasirodžius milžiniškam leidiniui „Monumenta Germaniae", vienas Karaliaučiaus ir, pasakysime, mažai žymus darbininkas M. Toeppen'as tuo paskatintas (THi, prakalba) imasi Rytprūsių istorijos šaltinius peržiūrinėti ir vertinti rašytojus. Kadangi jis yra G. priešų vadas, tai reikės mums ilgėliau ties juo stapterėti ir pirmučiausiai su jo biografiga susipažinti (žiūr. Lohmeyer „Max Toeppen".

Jis gimė 1822 m. Karaliaučiuje; 1847 m. jis buvo priimtas į universito privatdocentus, bet dar tais pačiais metais jis išsižada mokslinčiaus karjeros ir persikelia į Elbingo gimnaziją mokytojauti ir iki savo mirčiai 1894 m., tik vis mainydamas vietas, pasilieka gimnazijos darbininku, ar tai kaipo gimnazijos mokytojas, ar tai kaipo jos direktorius.

Jis buvo labiau filologu negu istoriku, ir, deja, neužtiko Karaliaučiuje gerų istorijos mokytojų (156 p). Neišėjęs geros mokyklos, (173 p) jis savo paskesniais darbais įkniubo į istorijos archyvus, paliktas kaip ir vienui vienas,

be jokio prisiruošimo ir iš šalies patarimo; tuo žvilgsniu gal būtų galima jis net autodidaktu pavadinti, nes, kaip jo biografas sako, T. pasidarbavimas savo krašto istorijai yra vien jo paties nuopelnas.

Kaipo nepaprasto darbštumo žmogus, jis suieškojo daug naujos medžiagos; bet ją išleidęs, jis mėgdavęs savo rastus raštus pats skubotai sunaudoti, nes bijojęs „leisti kitiems jo atradimų vaisiais pasinaudoti" (153 p.).

Todel jo veikalai skubotai buvo rašomi ir kai kurios temos net daug kartų pakartotos; kai kurie jo veikalai esą visai nevykę, o kurie esą vien šaltinių atpasakojimas (ten pat). Jis išrodo mums kaip ir koks grafomanas, kuris yra kaip ir rekordą savo raštų gausingumu padaręs: vien jo veikalų sąrašas užima ištisus 9 puslapius (in octavo) ir tai labai smulkaus šrifto (žiūr. ten pat).

Jis tarsi iš kulkosvydžio savo raštais į pasaulį šaudė, todel jo raštai kartais buvę netobūli ir jo paties dažnai taisomi ir atšaukiami (163). Taip atsitiko su jo veikalu apie luomų santykius, susidariusius Ordenui beirstant (153 p.), panašiai buvo su jo prūsų stabmeldystės istorija (Neue Preussische Provinzialblätter 1846, 1, 297—316 ir 339—353), kurią jis rašė, pasiremdamas kai kuriais rankraščiais, kaip jis pats tai po veikalo pavadinimu rimtai skelbė; iš tikro gi tai buvo G. žinių nurašymas, o tą kroniką bus jam jo mokytojas Voigt'as nurodęs.

Bet jau pusei metų praslinkus kaž kaip atsimainė T. pažiūros į prūsų praeitį, jis darosi skeptikas ir savo pirmoje paskaitoje visai išniekina G. žinias, nes jam pasirodė, kad G. šaltiniais buvę ne G. prasimanyti seni raštai ir Kristiono kronika, bet Silvio, E. Stellos ir kitų autorių veikalai (žiūr. jo habilitacijos rašinį „Critica de historia Borussiae antiqua"). Taip ir susidarė nauja era G. problemos sprendimo.

Deja, visai stinga žinių, kaip įvyko tokia staigi permaina T. pažiūrose, bene bus čia kalta skepticizmo banga, kuri kaip kokia epidemija pasiekė ir Europos Rytus rusų skeptiko Kačanovskio laikais. Tos bangos atgarsiu galima ir T. užsipuolimą G. palaikyti. Užsipulta visu jauno žmogaus įniršimu ir G. buvo taip sukritikuotas, kad Lohmeyer'iui, jo biografui, išrodė (161 p.) G. pramanyti šaltiniai buvę T. „taip galutinai pribaigti, kaip retai teatsitinką"; tačiau tas pats Lohmeyer'is ten pat prisipažįsta, kad dar ir 1896 m., jam T. biografiją rašant, G. klausimas nebuvęs galutinai išspręstas.

T. galutinį savo žodį apie G. pasakė savo „prūsų istoriografijos istorijoje"; straipsnio pradžioje buvo surinktos

žinios apie G. ir jo veikalą (THi, 122, 126); skubotai, nes tik ant greitųjų paliesta literatūra apie G., nes beveik Clagius ir Voigtas tepaminėti, ir paskutiniojo nuomonė apie Kristiono kroniką visai liko nepaminėta.

Pažymėjus, kad G. veikalas ne visai išspręstas liekąs klausimas, sakoma, kad jo pasakos esą vis delto labai įdomios, kad G. politiška istorija duodanti daug tikrų faktų, ir G. peikimas sutinkąs ne tik daugeriopą pasipriešinimą, bet ir tikrą pasipiktinimą.

Jo kronika tai esanti mišinys linksmų apsakymų ir baisenybių (THi, 128). G. turėjęs užtektinai šaltinių, bet to jam nepakakę, ir jis norėjo pragarsėti dar visai niekam nežinomais šaltiniais (THi, 129), o iš tikro apie senesniuosius laikus jam pasakojo vien Dusburgo, o gal, ir Olivos kronika; be to, jis naudojosi Zamehlio ir Pusilgės, o, gal, šiek tiek ir Faerber'io kronikomis.

G. turi, T. nuomone, daug nuopelnų, kaip, pav., jis pirmutinis sunaudojęs lenkų kronikų žinias ir visokias legendas (apie šventuosius Adalbertą, Barborą, Juttą ir Daratą); jis bene bus pirmas rašytojas, surinkęs žinių apie antspaudus, pinigus, mokesčius ir aprašęs žmonių užsiėmimus, įpročius, drabužius ir tt., tik esą negerai, kad nenurodęs, iš kur tą visa gavęs (THi 140).

G. gerai pažįstąs krašto geografiją ypač to kampo, kurs eina nuo Dancigo iki Karaliaučiaus; be to, jis žinąs daug statistikos ir surinkęs ištisą legendų turtą; jis irgi esąs pirmasai, kuris susiįdominęs prūsų kalba (THi, 142). Tai Toeppen'o žodžiai, kuriuos paskesnieji G. niekintojai visai bus pamiršę.

Svarbiausiais G. šaltiniais T. laiko jo paties patyrimus ir dar jo laikuose buvusius žmonėse padavimus, ypač svarbi esanti domininkonų ordeno ir miesto Elbingo tradicija. Bet prūsų istorijos dalykai jo esą nesutvarkyti, vien Aenėjas Silvius ir Erasmus Stella būsią tikri jo šaltiniai, o Kristiono kronikos jis visai neturėjęs, nes Dusburgas viską kitaip nusakąs ir, kadangi jis visad, T. nuomone, pasiliekąs teisingas, tai Kristionas, kaipo anų laikų žmogus, sulyginant su D., negalėjęs taip klaidingai atvaizduoti faktus, kaip kad mes G. kronikoje skaitome.

G. chronologija visai esanti neištikima: daug skaičių ten įdėta neteisingų; taip pat Ordeno didikų vardai „tik išimtinai tikrenybei atatinką" (THi, 151); to priežastis esanti ta, kad G. neturėjęs savo rankose užtektinai dokumentų.

Didžiausis G. prasižengimas, anot T., tai vardų iškreipimas, daugiausiai ten, kur šaltiniai paduoda tikrus. Be to. G. visuomet žinąs daug skaičių ar tai mūšių dalyvių,

ar tai į nelaisvę patekusių ir nukautųjų: jo skaitlinės visuomet esančios didesnės negu jo šaltinių. Čia turime pastebėti nelogišką manipuliaciją: nežinant tikrų G. šaltinių, T. ima Dusburgą arba didmeisterių kroniką ir, sulyginęs su jais G. tekstą, suranda, kad G. ne taip, kaip anie manomieji jo šaltiniai, atpasakoja; tokie daromi Grunau priekaištai.

Be to, laikyti, kaip T. daro, Dusburgą neklystančiu, tai, vadinas, arba tyčiomis pasidaryti sau idealaus kronisto fikciją arba tai galima paaiškinti tik stoka kriticizmo, kalbant apie Dusburgą. Bet tas T. suklaidina. Štai poris tokių faktų (THi 163).

Dusburgo versija, lietuvis Jesbute veda kariuomenę prieš lenkus ir, Ordeno prieteliumi būdamas, įduoda į jo rankas visus savo kareivius; pagonys sužino iš savo dievaičių apie besiartinantį jiems pavojų, bet jau nebegali išsigelbėti ir visi žūna; vėliau tas pats Jesbute užpyksta ant Ordeno ir, susitikęs mūšyje su vienu ricieriu Zuckschvert vardu, tampa ano ietimi perdurtas, bet prieš mirdamas dar iš paskutinosios susistiprinęs ir nukirtęs vokiečiui vieną pirštą. G. atpasakoja faktą kitaip, ir T. mato čia sufalšuotą Dusburgo versiją. Štai G. versija. Ordeno draugas Jesbute nori gauti iš jo leidimą traukti per Ordeno žemę prieš mozūrus; negavęs to leidimo supyksta, šaukdamas Perkūną į pagalbą, graso Ordeną visai iš jo krašto išvyti ir rengiasi į karą; prieš tai buvę atsiklausta dievų valios, pririšus prie medžio krikščionį buvę šaunama į jo širdį; jei kraujas stačiai švirkščiąs, esąs geras ženklas; kaip tik tuo metu atvyksta Zuckschvert'as ir, jiems susikovus, Jesbute nukirtęs ranką, o anas perdūręs lietuvį ir . . . žemaičiai pabėgę.

Mes matome čia visai naują versiją ir negalime pasakyti, kieno tikresnė būtų, vis delto nemanome, kad G. iš D. kronikos tai būtų nurašęs. Aiškus čia kritiko nereikalingas skubotumas, o, gal, ir įsikarščiavimas.

Kitame atsitikime G. kaltinamas, kad jis visai perdirbęs didmeisterių kronikos atpasakojimą apie Wernerio v. Orseln'o užmušimą ir, lyg norėdamas nuduoti geriau už savo šaltinį žinąs tiesą, tyčiomis įdėjęs į savo atpasakojimą mažmožių; tarp kitko parašęs, kad užmušėjas buvęs įpykęs del dviejų arklių nuo jo atėmimo; T. plūsta G., kad anas paėmęs didmeisterių chronikos žinias ir taip sufalšavęs. Irgi tas pats metodas: pirma duoti G. šaltinį ir, versijoms nesutampant, daryti iš G. sukčių, suklaidino T. Mums teko surasti išrodymų, kad G. visai teisingai atpasakojęs, ir visai kitais šaltiniais, o ne T. primestąja, jam didmeisterių kronika pasiremdamas. Negalime pasakyti

ar buvo mūsų žemiau nurodytas dokumentas G. šaltiniu, bet galimas, rodosi, daiktas, kad, aprašant tą užmušimą, G. bus prieš save turėjęs ir tą dokumentą, kurį tuojau, didmeisterį užmušus, buvo sustatę prūsų vyskupai kaipo tardytojai, ir kurs archyvaro Fabero buvo jau 1818 m. apgarsintas (Beiträge zur Kunde Preussens I, 233): o kaip tik ten kalbama ir apie G. minėtus du arkliu, šuniuką ir tt.

Dar vienas mažmožis. Įsikarščiavęs T. prikiša G. jo nereikalingą dviejų vardų pav. Klaipėdos ir Memelio sugretinimą: tokių porų randa jis daug G. kronikoje ir sako, kad tai esą visai nereikalinga, o mūsų mokslinčiai lingvistai kaip tik G. nepapeiks vien už tai.

Del Rudavos mūšio irgi G. kaltinamas: žinia, kad Ordenas mūšį pralaimėjęs esanti G. prasimanymas (THi, 170); bet kodel neleisti, kad G. iš nevokiškų šaltinių tai paėmęs ir, iš tikro, apie tą mūšį galėjo visaip kalbama būti. Taip pat be reikalo G. baramas (THi, 173) už įdėjimą į Žalgirio mūšio aprašymą apie 500 čekų, kurie norėję lenkus pamesti ir į Ordeno pusę persimesti; T. visai nežino, kad mūsų G. tą žinią bus iš Mateušo Miechovito, o ne vokiečių kronikų paėmęs.

Tai lenkų šaltinių įtaka, kurią reikia visuomet turėti galvoj, skaitant G.

Del G. partingumo ir lenkų pusės palaikymo tenka T. dar daug bartis: rodosi jam, kurs mažai lenkų istoriografiją pažinojo, daug karštesnis esąs lenkų gynėjas G., negu buvę patys lenkai (THi, 151).

G., kaip matėme, XV traktate peikia Ordeno grožį H. v. Plauen; tas iš tikro ir mums išrodo be reikalo daroma, bet G. laikosi vien kaltinimo akto, paties Ordeno, jo iš vadovybės išmetusio, sustatyto, o T. prie tos progos visai be reikalo su pasipiktinimu sako: „laimingas tas, kam nebeteks antrą sykį to skaityti“ (THi, 176), ir dar toliau, gerokai pakeikęs G., išreiškia savo pasigailėjimą, kad G. kronikos bent du trečdaliai nežuvo amžių bėgyje (THi, 177).

Kritikas jau nebeturi kantrybės toliau tokias kronikas iki galo skaityti: XVI, XVII ir XVIII tr. jis jau beveik nebeskaito ir todel jiems vien 7 eilutės tepaskiriamos; taip pat mažai yra paliesti ir kiti 3 traktatai, o paskutinieji du tai ir visai nebeminimi: matyti, kritikas jų visai neskaitęs.

Tai aišku, kad T. tulžies išsiliejimas, o, gal, ir prūsoko patriotiškumas kliudė jam tuos nemalonius protestantui ir prūsų patriotui traktatus skaityti.

Užtat kritikas vėl kartą grįžo prie prūsų senovės (THi, 177—197). Kadangi G. žinios apie tai pramanytais autoriais paremtos, tai jos irgi esančios netikros ir sukom-

binuotos daugiausiai iš Stellos pasakojimų (THi, 181). Dievų kultas esąs paimtas iš Adomo Bremeniečio, aprašiusio švedų kultą; iš ten paeinanti ir G. trejybė, ir Romovės gražybės; prūsų ierarchija su Krive priešakyje esanti analogija su katalikų bažnyčia (THi, 189); tai visa šiuo klausimu esą G. apgavimas ir prasimanymas.

Delto G. vertė esanti labai nedidelė: žinios iš statistikos, pav. prūsų dvasiškijos, esančios geros; prūsų kalbos likučiai irgi mokslui būsią reikalingi; legendos ir anekdotai, nors tik retkarčiais, vis delto turį istorijos vertės; dar esą nemaža gerų ir labai ypatingų žinių apie karus ir krašto gynimo reikalus: pav., be G. nebūtų galima sužinoti, kur iš tikro stovėjusi Elbingo pilis (THi, 200). Taip skamba T. išvada, jam G. kroniką ištyrus, ir, kaip matome, užbaiga ne visai sutampa su jo tyrinėjimo pradžia, kur jo buvo daug daugiau G. nuopelnų išskaitliuota.

Stoka kantrybės ir ypač mažas šaltinių (pav. lenkų rašytojų ir Plastvigo su kitais Varmijos rašytojais) pažinimas, sudarė T. didžiausius trūkumus kritikos ir delto iš tikro stebėtina, kad T. daugiau prie G. problemos nebegrįžo, kai visos jo nuomonės tame pat veikale (THi) apie kitus kronistus išreikštos, jam dar 41 metus po nevykusio savo THi parašymo išgyvenus, buvo visai pakeistos (Lohmeyer 163). Gaila, kad T., jau kaipo subrendęs mokslinčius ir vienas iš SrP leidinio redaktorių, į tą klausimą nebegrįžo.

Ir kas labiau stebėtina, kad jo žodis tuo klausimu pasiliko iki šiol beveik paskutinis, ir niekas iš vokiečių to klausimo nebesprendė, nors ir Gr. kronikos redaktoriai buvo tuojau pastebėję (Perlbach, Gr. I, p V.), kad kai kurios Gr. žinios, buvusios Toeppen'ui nesuprantamos, susiradus naujiems istorijos šaltiniams, pasirodė buvę teisingos; bet ir P. neteko nurodyti ir atitaisyti tų T. apsirikimų.

Pasiremiant tokiuo, palyginant, netobūlu T. straipsniu, paskiausioji istoriografija, kaip ir atmetė G. kroniką, o prieš tai, kaip matėme, beveik 300 metų tos Gr. knygos buvo laikomos tinkamu istorijos šaltiniu.

Be to, reikia pastebėti, vėlesnius rašytojus skaitant, kad jų visai buvo užmiršti G. plusai, kuriuos pats T. savo straipsnyje buvo aiškiai, kaip matėme, pažymėjęs; per tai, be nagrinėjimo iš pagrindų klausimo, jo kronika, kaipo neperskiriamas vienetas buvo be išimčių, beveik „en bloc", iš apyvartos išmetama; kuo mažiau kas G. studijavo, tuo daugiau jį keikė; ypač tai daroma Prūsuose, kur įėjo kaip ir į madą, G. klausimo iš naujo neištyrus, gerokai jį, kur atatinka, pabarti; tarp kitų ir Perlbach'as, taip ir neišpildęs savo pažado G. klausimą ištirti, laikė savo pareiga, lei-

sdamas iš spaudos kronikų, jau iš anksto skaitytoją savo prakalboje prieš G. sukelti. Jis padarė drąsią išvadą, kad įvykiams iš laikų, prieš XVI amž. prasidedant, esą neverta Gr. kronika naudotis, nes, kas jo žiniomis pasitikrinų, tas reikią iš G. originalo imti, o, kas negalima kitais šaltiniais patikrinti, „esą ir neverta istorijoje" pakartoti (Gr. I, VIII). Bet taip pasielgus, galima kartu su šiukšlėmis daug tikrai buvusių faktų iš istorijos išbraukti. Ir kadangi G. dalykai taip netobūlai buvo išspręsti, tai ir mums nestebėtina, kad G. šalininkų visai nestinga ir dabar, tam pačiam Perlbachui 1876 m. tenka su jais kovoti, o 1896 m. — Lohmeyer'iui apgailestauti, kad G. pasakojimai „stipriai ir toliau tebesilaiko" (Lohmeyer 160).

Pirmiausiai kalbų mokslas yra užinteresuotas G. problemos sprendimu (Trautmann, XXVI); iki šiol buvo ir Ficko, ir Bielensteino tyrinėtas prūsų „Tėve Mūsų" ir pripažintas G. prasimanymu (Bezzenberger'is Litauisch-lettische Drucke II, 48); taip pat ir pats Bezzenberger'is laikosi griežtai neigiamos nuomonės apie G. kalbos dalykus ir buvo net mėginęs sukombinuoti latvių kalboje tos maldos originalą (žiūr. t. p.), iš kurio savo „Tėve Mūsų" esąs Gr. perdirbęs, bet tai buvo, kaip ir pats B. paskui, sakęsi, daugiau mokslinčiaus žaidimas, o ne klausimo sprendimas.

Šalia to tebesikartoja iki šiol G. padavimai ir vokiečių literatūroje; pavyzdžiui, gana rimtoje Helmolth'o istorijoje (Leipzig-Wien 1905) randame (V, 430) visą prūsų kultą, be jokių rezervatų įdėtą.

Be vokiečių, kitų tautų rašytojai G. klausimo visoje jo pilnumoje visai netyrė, ir vokiečių nuomonė apie G., kur reikėjo, iki šiol buvo jų kartojama.

Tarp nevokiečių randame užtat daugiausiai G. šalininkų. Lietuvių tarpe, išskyrus kelius aršiausius skeptikus, palaikoma iki šiol gerokai G. tradicija. Kai klausimas galutinai dar neišspręsta, tai visa rašytojų eilė garbina G.; tą daro, pradedant nuo seniausių laikų, rašytojai: Stryjkovskis, Kojalavičius, Narbutas, Daukantas, Jaroševičius, Šliūpas, Viskantas, Šalkauskas, Wissendorf'as, Basanavičius ir kiti, kartodami savo veikaluose, jei ne visai, tai vis delto dalinai G. pasakojimus; jo kronikoje surado sau daug motyvų ir dėkingų temų mūsų poėtai: Mickevičius, Kraševskis, Syrokomlia, Bernatovičius ir kiti.

Nors ir XIX štm. gale A. Mierzynskis savo veikaluose apie lietuvių mitologiją ir prūsų Romovę pakartojo ir dar paaštrino vokiečių ir ypač T. argumentus prieš G. ištikimumą, vis delto tik ateičiai pasilieka Grunau problema

galutinai išspręsti; tai bus galima atlikti suėjus tam sunkiam darbui į talką istorikams ir lingvistams.

Iš filologų bene greičiau mes susilauksime pozityvaus žodžio šiuo klausimu. Sprendžiant iš prof. K. Būgos ankstyvų straipsnių, kuriais buvo jau paliesti „Lietuvių Tautoje" prūsų kulto reikalai, reikėtų tikėtis, kad G. reputacija, kaipo rašytojo ir originalių žinių suteikėjo, šiek tiek pagėrės, nes iš tikro yra sunkoka manyti, kad jo žinios apie prūsų ir lietuvių senovę būtų grynas paties prasimanymas, arba netikusi, nes pilna iškraipymų ir vylingumo . . . Stellos, Silvijaus, Adomo Bremeniečio žinių falsifikacija.

Iš istorikų, Lietuvos istorijos specialistų, visiems žinomas Antanas Prochaska buvo kaip ir griežtai linkęs G. pasakojimus apie prūsų kulto dalykus ir krivę palaikyti (turime čia galvoj jo straipsnį: „Czy istniał Kryve na Litwie").

Vis delto raktas tai sunkiai mūsų problemai yra, be abejo, lingvistų rankose ir jos išsprendimas yra mokslo, ypač mūsų mokslinčių garbės dalykas, ir jų galutinio žodžio turime ateityje būtinai susilaukti: mūsų jaunas mokslas negalės jokiu būdu pro šalį G. klausimo, jo galutinai neištyrus, praeiti, kaip kad iki šiol tai buvo bandoma daryti, nes G. kronika su jos žiniomis pasilieka mums ir mūsų istorijai, įkyriu, bet pirmaeiliu klausimu.

Literatūros nurodymų, tekste padarytų, papildymas.

1. Annius Viterbiensis (1432—1502). Antiquitatum variarum volumina XVII cum commentariis. Roma 1498.
2. ANP = Hartknoch M. Christoph. Altes und Neues aus Preussen. Frankfurt und Leipzig 1684.
3. APM = Altpreussische Monatsschrift (Karaliaučiaus žurnalas).
4. Bezzenberger A. Dr. Prof. Litauische und lettische Drucke. 4 Hefte. Göttingen 1874—1884.
5. Briquet C. M. Les filigranes. Dictionaire historique des Marques du papier des leur apparations vers 1282 jusqu'en 1600.
6. Borrmann A. Pfarrer. Ermland und die Reformation (1523—1772) in Schriften der Synodalkommission für Ostpreussische Kirchengeschichte. Kbg. 1912.
7. Braun D. „De scriptorum Poloniae et Prussiae in bibliotheca Brauniana catalogus ét indicium. Coloniae MDCCXXIII.
8. Būga K. Crive „Lietuvių Tauta". 1909 1, 3.
9. Būga K. Rickoyot'as. „Lietuvių Tauta". 1, 2.
10. Būga K. Romove. „Lietuvių Tauta". 1, 3.
11. Būga K. Waidelotte. „Lietuvių Tauta". 1, 3.
12. „Elbinger Ceschichtsschreiber". Preussischen (die) Geschichtsschreiber des XVI und XVII Jahrhunderts herausgegeben von dem Verein für die Géschichte von Ost- und Westpreussen. B. IV (Elbinger Geschichtsschreiber des XVI Jhr.).
13. Fueter = E. Fueter. Geschichte der neueren Historiographie (in Handbüchern der mittelalterlichen und neueren Geschichte v. Below und Meinecke). München-Berlin 1911.
14. Gr. = Simon Grunau preussische Chronik. Im Auftrage des Vereins für die Geschichte der Provinz Preussen herausgegeben von Dr. Perlbach (B. I, 1876) von Dr. M. Perlbach, R. Philippi und Dr. P. Wagner (B. II, 1889) und von Dr. P. Wagner (B. III, 1895).
15. G. G. A. = Göttingische gelehrte Anzeigen.
16. Hartknoch. Petri de Dusburg Chronicon Prussiae 1679.
17. Hartknoch. Ch. Selectae dissertationes historicae de variis rebus prussicis opera et studio. Kbg. 1679.
18. Hirsch T. Danzigs Handel und Gewerbgeschichte unter der Herrschaft des deutschen Ordens. Leipzig 1858.
19. Hnb. L = Henneberger „Erklärung der preussischen grösseren Landtafel oder Mappen". Kbg. 1595.
20. Jaroszewicz J. Obraz Litwy od czasów najdawniejszych. Wilno 1844/1845.
21. Klimas P. Lietuvių senobės bruožiai. Vilnius 1919.
22. Kraszewsky J. Litwa. Warszawa 1847.
23. LD. = Lucas David. Preussische Chronik herausgegeben von D. E. Hennig. 4 Bände. Kbg. 1812—1815.
24. Leo. Historia Prussiae, Brunsbergae Typis Collegii Societatis Jesu. 1725.
25. Lilienthal J. A. Dr. „Ein Beitrag zur Ehrenrettung Simon Grunaus." (Neue Pr. Pr.-Blätter 1846 B. II S. 2—37.)
26. Liubavskis = Liubavskij M. K. Očerk istorii Lit.-russk. gosudarstva. Maskva 1910.

02610/178734

27. Lohmeyer. Geschichte von Ost- und Westpreussen. Gotha 1908.
28. Lohmeyer = Max Toeppen von Karl Lohmeyer (Alt-Preuss. Monatsschrift 1896 S. 148—183).
29 Mierzynski A. Mytologiae Lituanicae Monumenta. II 1896.
30. Mierzynski A. Romowe. Archeologičeskoje izsliedovanije Iz trudow X Arch. Sjezda T. I. Moskwa 1899.
31. Narbutt. Dzieje starožytne narodu litewskiego. Wilno 1837.
32. Pisanski. G. C. Pisanski's Entwurf einer preussischen Literärgeschichte in vier Büchern. Herausgegeben von Philippi. Kbg. 1886. (In Publicationen und Republicationen der Königsberger literarischen Freunde.)
33. Pistorius „Histerae Poloniae Corpus"
34. Prochaska A. Czy istniał Krywe na Litwie. (Kwartalnik historyczny" Rocznik XVIII, zeszyt 3 i 4 Lwow 1904 p. p. 481—86.)
35. Roth=Werner Roth. Die Dominikaner und Franciskaner im Deutsch-Ordensland Preussen bis zum Jahre 1466. Königsberger Diss. 1918.
36. SrP = Scr. R. Pr. Scriptores Rerum Prussicarum Die Geschichtsquellen der preussischen Vorzeit bis zum Untergange der Ordensherrschaft, herausgegeben von Th. Hirsch, M. Toeppen, E. Strehlke. Leipzig 1861 ff.
37. SrV = Scriptores rerum Warmiensium B. I Braunsberg 1866, B. II Braunsberg 1889 in „Monumenta Hist. Warmiensis".
38. Šalkauskis Stasys. Sur les Confins de deux Mondesèssai synthetique sur le probleme de la Civilisation Nationale en Lituanie. Geneve 1919.
39. Šliupas J. M. D. Lietuvių Tauta senovėje ir šiandien I ir II Plymouth 1904 ir 1905.
40. Toeppen Critika = Max Pollux Toeppen. Critica historia Borussiae antiqua. Scripsit et auctoritate amplissimi philosophorum Ordinis in Acad. Albertina pro venia legendi die XX Januarii 1847 pulice defendet. Regiomonti Borussorum. 1847.
41. Toeppen M. Geschichte des Heidenthums in Preussen. Mit Benutzung einiger handschriftlichen Quellen. (Neue Preuss. Provinzial-Blätter" B. I 1846 Heft 4 und 5. Nachträge zur Geschichte des Heidentums in Preussen ten pat Bd. II, 471—472.
42. THi = Dr. M. Toeppen. Geschichte der Preussischen Historiographie von P. v. Duisburg bis auf K. Schütz, Oder Nachweisung und Kritik der gedruckten und ungedruckten Chroniken zur Geschichte Preussens unter der Herrschaft des deutschen Ordens. Berlin 1853.
43. TMi = M. Toeppen. Mitteilungen über die Preussische Historiographie. Vorlesung, gehalten in der Deutschen Gesellschaft zu Königsberg (Neue Preuss. Prov. Blätter B. IV S. 353—381).
44. Trt. = Trautmann = Dr. Reinhold Trautmann. Die altpreussischen Sprachdenkmäler. Göttingen 1910.
45. Viscont A. La Lituanie religieuse. Paris Geneve 1918.
46. Voigt. Geschichte Preussens von der ältesten Zeit bis zum Untergange der Herrschaft des deutschen Ordens. Königsberg 1827 ff.

